PANAIT ISTRATI

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

EDITURA MINERVA

ADDENDA

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

În „prefața“ la *Chira Chiralina,* Panait Istrati își previne cititorul că „așteptînd să ajungă la propria-i poveste“, Adrian Zografi va face să fie ascultate „poveștile altora“, întîlniți în drumurile sale peste mări și țări.

Promisiunea prinde viață în perioada anilor 1930—1935, cînd își continuă opera, cu un nou și ultim „ciclu“ : *Viața lui Adrian Zografi.*

Acești ani sînt însă cei mai încărcați, mai dificili, din viața sa. O încercare de-a relua scrisul în continuarea operei, la Paris, ratase. În vara anului 1930, părăsește definitiv Occidentul și se întoarce acasă, în orașul natal Brăila, ca să-și refacă forțele și, dacă va mai avea timp, să-și reia drumurile abandonate.

Dar și aici, la Baldovinești și Brăila, grele confruntări îl așteaptă, stînd la pîndă, să-l înșface... Pe cîteva pagini dramatice, rămase inedite, el reconstituie întîmplările acelor ani. Să-l ascultăm : „...mă gîndesc la *Adrian Zografi,* pe care mi-am promis să-l scriu. Pentru cine ? Pentru ce ? N-are importanță. *Trebuie* s-o fac !

O șterg din Paris, mă retrag undeva la țară și atac primul volum ; dar, nu merge : cînd mă înapoiez din «vînătorile» mele în pădurea *Larousse*-ului, dau peste un cap gol, o minte obosită. Nu mai pot turna în «tipare» nimic. «Metalele», în fuziune, se solidifică între degetele mele. Pentru prima oară, mă aflu pe un drum greșit, de-a lungul a o sută de pagini.

Abandonez. Arunc manuscrisul.

Dar, o stare de nebunie îmi stăpînește sufletul : *ce o să devin ?*

Mă aflu fără adăpost și nici un ban. Sînt sclavul editorilor mei, care mă retribuiesc periodic, cu condiția să scriu. Și iată că nu mai pot scrie !

Ce o să deviu ?

Un om care la ai săi patruzeci de ani, și-a rîs de bani și de un culcuș, care n-a avut niciodată o pîine asigurată, nici trei cămăși în stare bună, — acest om e îngrijorat de situația sa materială, într-un moment cînd, ocazional, drepturile sale de autor se urcă la nesperata sumă de o sută cincizeci de mii de franci ! Pricepeți așa ceva ?

Îmi dau seama că asta începe să miroase a descompunere.

Repede, mă întorc la Brăila. Și din aprilie 1930, încep să construiesc : vreau să mă ocup cu creșterea animalelor, nu mai vreau să scriu cîțiva ani.

În pragul iernii, căsuța lui moș Dumitru, la Baldovinești, (aproape de Brăila), a devenit o micuță fermă, iar în mahalaua orașului meu natal am un adăpost : două camere, pe terenul unui vechi prieten [1]. Dar toate veniturile mele au fost înghițite și viitorul îmi e împovărat cu datorii, cu dobînzi mari [2]. Recolta e proastă. Porcii se vînd în tîrg, mai ieftin decît cei pe care îi cresc eu.

Culmea nenorocirii : dărnicia mea face să fiu socotit «milionar». Geloziile se aprind. Satul, cu autoritățile în frunte, se răscoală împotriva «intrusului». Un lung interogatoriu, la jandarmerie, vrea să mă scoată dezertor. Instanțele superioare se pretează mascaradei și iată-mă în mai 1931, om în vîrstă de patruzeci și șapte de ani, recrutînd cu tinerii acestei «clase», în fața consiliului de revizie. Din fericire, nu sînt decît un slăbănog tuberculos, cu care nu au ce face : *dispensă medicală* [3].

Adio fermă și vis de viață țărănească !

---

[1] Transformă locuința vechiului său prieten, Nicu Constantinescu, coafor, construind încă două camere spațioase, luminoase, introducînd apă curentă și lumină electrică. Un an mai tîrziu, în primăvara lui 1932, Nicu Constantinescu îl alungă din locuință, pretextînd că a destinat-o unui „muzeu Panait Istrati", confiscîndu-i lucrurile, cărțile, corespondența etc.

[2] „Sînt îndatorat actualmente la o bancă locală, cu dobîndă de 25%. Sărăcie crîncenă în toată țara ; oameni demni de milă bat la ușa mea și nu-i pot refuza, cîtă vreme pe masa mea se află o bucată de pîine". (Scrisoare către poetul elvețian François Franzoni, datată : Brăila, 11 februarie 1931.)

[3] La Baldovinești a vrut să facă și un Ateneu popular, care să poarte numele mamei sale *Joița Stoica Istrati*. A cumpărat mobi-

Retras la Brăila, trebuie să reîncep scrisul, în timp ce creanțele plouă cu nemiluita.

Aici am ajuns.

Din vina mea !

M-am lăsat prins în capcana existenței, construită pe bani, nu pe pîine (chiar dacă nu e zilnică), cum o făcusem totdeauna. Ori, nu poți cîștiga bani și să-ți păstrezi sufletul. Cu cît cîștigi mai mult, cu atît ți-e frică să nu-ți lipsească. Și atunci, cine cedează ? Bineînțeles, sufletul.

Trăim în secolul unde, din acest punct de vedere, sufletul cedează pînă și la conștiințele cele mai curate. Omul nu mai are încredere în aproapele său, nici în viitorul omenirii. Fiecare se zăvorește în sinea sa sau în mijlocul alor săi și devine circumspect, tot fălindu-se cu o probitate morală ce nu mai înșală pe nimeni, tot vorbind ca și cum ar fi plin de încredere.

Această înfățișare nu mai poate înșela pe nimeni. A devenit un meșteșug, un mijloc de a-ți cîștiga viața, pe picior mare. Beneficiind de complicitatea breslei și a sus-puselor pături ipocrite ale publicului, minciuna artelor — sulemenite cu frumusețe morală — durează încă și continuă să adape pe cei sinceri. Dar, se apropie ziua cînd masele, năvălind în templu, își vor da seama de odioasa înșelăciune.

Deoarece am și ajuns la ziua cînd *a cîștiga bani, a-ți agonisi o viață îmbelșugată, a te asigura de ziua de mîine, prin orice mijloc*, în timp ce mulțimile sînt pustiite de foame și frig, va constitui cea mai odioasă dintre crime. Sute de milioane de oameni, aplecați pe brazdă, seamănă grăunțe ca să recolteze vînt, chiar și atunci cînd anul este îmbelșugat. Alte milioane de oameni, «raționalizați» în industrie, pier de prea multă perfecțiune tehnică unită cu prea multă nepăsare umană. Și se află — în lumea capitalistă ca și în cea sovietică, în nasul tuturor infometaților, — scriitori, artiști și moraliști ce-și permit să «creeze opere de artă» ce

---

lier, un bogat fond de cărți pentru bibliotecă, un aparat de radio, antena instalată pe acoperiș. Nădăjduia că astfel localnicii să fie scoși din cîrciumi și viața satului să se umanizeze. Dar autoritățile locale sînt împotrivă. Îl declară „periculos siguranței statului", că a instalat antenă de radio ca să intre în legătură cu „bolșevicii de la Moscova". Acuzat că s-a sustras serviciului militar, se dovedește pînă la urmă că fusese dispensat de armată în 1905, cînd recrutase !

aduc autorilor, chiar pe pămîntul sovietic, de zece ori salariul unui bun mecanic.

Asta-i moartea omenirii, stăpînă astăzi, moartea negustorului de Frumusețe artistică și a clientului său, oricine ar fi și unul și altul.

Nici eu nu fac excepție, în ciuda voinței mele de a-mi trăi altfel viața. Sunt prizonierul unei ordini sociale viciată, falsă, egoistă, necinstită, pe care flămînzii trebuie s-o doboare". [1]

Din noua „serie" a operei sale Panait Istrati n-a scris decît patru cărți : *La Maison Thuringer*, *Le Bureau de placement*, *Méditerranée — lever du soleil* și *Méditerranée — coucher du soleil*, care au apărut la editura „Rieder", în colecția „Prozatori francezi contemporani".

În românește, el n-a transpus decît trei cărți : *Casa Thuringer*, *Biroul de plasare* și *În lumea Mediteranei — apus de soare*, apărute la editura „Cartea românească".

Despre ceea ce trebuia să fie în continuare seria *Viața lui Adrian Zografi*, există o scrisoare a autorului, trimisă de la Mînăstirea Neamț (10 februarie 1933), adresată editorului francez :

„Aflîndu-mă într-o stare morală mai bună și oarecum chiar fizică [2], am o poftă nebună de lucru. Este adevărat, că nu o dată am spus că mă voi omorî în ziua cînd tuberculoza mă va pironi șase luni la pat.

Cele șase luni au trecut și iată că n-am poftă să mor. De ce ? Pur și simplu, pentru că la fel cu toți imbecilii de artiști îmi

---

[1] În decembrie 1931, Panait Istrati a scris la Brăila, *Prefața la Adrian Zografi sau mărturisirile unui scriitor din vremea noastră*, care se află anexată manuscrisului *La Maison Thuringer*.

Partea finală a acestei prefețe, pe care o reproducem mai sus (în traducerea noastră), nu figurează în volumul *La Maison Thuringer*, editions Rieder, 1933. Ea a fost înlocuită printr-un alt text, scris la Mînăstirea Neamț, în vara lui 1932. *Prefața la Adrian Zografi*, din volum, poartă dealtfel data : Mînăstirea Neamț, iulie 1932.

[2] Avea leziunile închise la ambii plămîni. Inima, însă, un început de miocardită. „Sîngele meu nu se poate oxigena — spune într-o scrisoare — fiindcă plămînul stîng s-a calcificat, sclerozat, iar dreptul îl urmează încetul cu încetul, dar sigur. Sunt însă mulțumit că am sucit gîtul tuberculozei. Nu pot vorbi decît stînd lungit în pat, nici să merg sau să stau în capul oaselor. Imediat, inima o ia razna cu o sută douăzeci de bătăi pe minut. Dar puțin îmi pasă. Sunt mulțumit că am rămas un om cinstit și că lupt, ca ultimul pîrlit, pentru o bucată de pîine".

închipui că am o operă de fătat. Este o stupiditate, dar nu-mi dă pace. Mă obsedează. Şi nu de-acum. Din totdeauna.

În clipa de faţă, trei cărţi sunt gata în capul meu şi care mă hărţuiesc: *Méditerranée*, volumul 3 (Adrian şi Mihail vagabondează timp de cinci ani pe malurile Mediteranei. O feerie ce va fi povestită de însuşi Adrian Zografi); volumul 4 *Dèrive* (Mihail murind, Adrian devine o epavă între 1909—1919, cînd îşi pierde mama şi-l descoperă pe *Jean-Christophe)* şi volumul 5 *La Mère*, (roman semiţărănesc, semiorăşenesc al vieţii unei biete mame).[1]

Se mai află încă două volume, care vor povesti cum a devenit *Adrian Zografi*, alcătuită din romane, unde el înfăţişează, între înapoiază şi el, ca să moară (1919—1929).

Dar în acest răstimp, Adrian şi-a notat totul. El a lăsat o operă — de cinci-şase volume — intitulată *Operele postume ale lui Adrian Zografi*, alcătuită din romane, unde el înfăţişează, între altele, muncitorul ajuns la cîrma puterii, spunînd şi lucruri bune şi rele, lucruri destul de noi pentru această «lume nouă» care a început să se «învechească»"

Toate aceste proiecte nu se înfăptuiesc. Panait Istrati trece „sur l'autre rive", înainte ca volumul *Méditerranée — coucher du soleil* să apară în librării. Fapt presimţit chiar de el, nu o dată, în scrisorile adresate prietenilor. Ca, de pildă, lui Romain Rolland. „Dacă mor acum[2] partea capitală a operei mele se află încă în burta mea. *Viaţa lui Adrian Zografi* şi *Operele postume ale lui Adrian Zografi*, două serii cu un total de 12—15 volume, unele dintre ele fiind însăşi justificarea prezenţei mele în literatură".

În cărţile din noua serie a operei sale, Panait Istrati face „autobiografie şi biografie în proporţie de nouăzeci la sută". Iar în „introducerea" la ediţia română a Casei Thuringer el precizează că povestea vieţii lui Adrian Zografi „e mai curînd un film episodic decît un roman, mai ales că faimoasa psihologie e cu totul absentă" ca şi „acel soi de «documentaţie» care e la îndemîna oricui şi nu foloseşte la nimic"; că năzuieşte să realizeze „o vastă frescă realistă", bizuindu-se „mai mult pe elementul autobiografic, *pe faptul trăit*, cunoscut de toţi şi care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său".

---

[1] Evocarea vieţii mamei sale.
[2] Scrisoare datată 29 ianuarie 1935.

În ce privește pe Adrian Zografi, sîntem preveniți că „nu va fi modelul luptătorului idealist contemporan“, ci „un exclus al tuturor curentelor sociale din vremea noastră, un singuratic“; că felul său de a gîndi „nu va avea ecou decît mult mai tîrziu“, în perspectiva timpului.

Pentru prima oară, el anunță pe cititor că Adrian Zografi este însuși autorul. „Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorința mea de dreptate. Documentul, — *eu, cuvîntul meu*“.

Prima carte care deschide „seria“ *Viața lui Adrian Zografi* este *Casa Thuringer (La Maison Thuringer).*

Manuscrisul ediției originale a fost început la Brăila (decembrie 1931) și terminat la Mînăstirea Neamț (sfîrșitul anului 1932).

Versiunea în limba română, de autor, a fost făcută la Nisa (octombrie-noiembrie 1933), avînd o introducere care-l prezintă pe „erou“ cititorului din țara noastră. Această versiune este indicată de autor ca un model de traducere pentru restul operei sale, cînd nu va mai fi în viață.

Préface à „Adrian Zografi“ ou les aveux d'un écrivain de notre temps precede textul francez al *Casei Thuringer.*

Ca într-un film aievea se desfășoară pe dinaintea ochilor noștri secvențele vieții sale de om și de artist, — tot atît de pasionantă ca și opera sa. De-o frumusețe antologică în evocare, cu o luciditate și profunzime de gîndire în analiza drumului său în literatură, vizionar în ce privește rolul artelor și artiștilor cinstiți, în făurirea unei omeniri asemenea, fără exploatare și guvernată de inimă — această „prefață“ a avut un puternic ecou în epocă, provocînd vii dispute și comentarii. Presa franceză a apreciat-o drept una din cele cîteva profesiuni de credință, de răscruce ale literaturii universale.

O prezentăm, în traducerea noastră, convinși fiind că cititorul român va fi ajutat să-și întregească imaginea acestui scriitor cinstit și de geniu, care onorează „brazda“ noastră în universalitate.

PREFAȚĂ LA „ADRIAN ZOGRAFI“ SAU MĂRTURISIRILE UNUI SCRIITOR DIN VREMEA NOASTRĂ

Povestea vieții lui *Adrian Zografi,* în șase volume, ar fi trebuit să constituie, la origină, *întreaga* mea operă. O operă literară dublată de mărturia unui om matur. Împlineam patruzeci de ani,

cînd, în vara anului 1924, apăru *Chira Chiralina*, întîia mea carte. Desigur, nu-i o vîrstă la care se debutează în meseria de scriitor — am spus-o dealtfel în prefaţa *Chirei* mele. Pe atunci, însă, nu eram hotărît decît să povestesc un caz. Şi n-am făcut-o decît împins de Romain Rolland.

Dar, de îndată ce m-aşternui la scris, pasiunea temperamentului meu îmi luă minţile, aşa cum vîntul ia un fulg. Străluceam de bucurie, plîngeam în hohote de fericire, la gîndul că un prieten de un soi şi o dimensiune, încă necunoscute mie, voia ca eu să scriu, ba chiar *în limba franceză !* Şi ce franceză ! Am mai povestit-o şi altădată : un ciripit, a cărui melodie armonioasă mă scosese din minţi şi pe care o descoperisem singur, descifrînd cu dicţionarul pe Fénelon, Jean-Jacques şi alţi cîţiva clasici. Căutam un mijloc rudimentar, care să mă ajute să fiu înţeles de colegii mei, zugravii elveţieni. M-am trezit cîntînd dintr-un flaut, ale cărui sunete îmi minunau auzul. Şi deoarece un ascultător ca Romain Rollland îmi striga : „Dă-i drumul !" m-am supus, ca să-i fac plăcere, cu o încredere oarbă ; dar scăpai de printre degete firul călăuzitor al Ariadnei mele şi mă rătcii într-un labirint de povestiri minunate.

Cînd am vrut să mă înapoiez, la al meu *Adrian Zografi*, la viaţa lui adevărată sau verosimilă, am observat că flautul meu plesnise. *Mihail* îşi pleda rău marea sa cauză : *prietenia.* Încurcai realitatea şi visul. Îmi lipsea oare suflul ? Încercai să mă conving, cîntînd *Neranţula* şi *Ciulinii Bărăganului.* Şi am fost foarte aplaudat.

Dar viermele îndoielii se strecurase în ceea ce era mai bun în mine. Mă temeam de contactul cu sufletul operei mele. Ca să îndepărtez spiritul rău, am aruncat între mine şi el un mănunchi de fîşii de viaţă : *Pescuitorul de bureţi* şi apoi ultimul meu chiot : *Ţaţa Minca,* care începe cu elanurile de altădată, spre a se stinge îndată ca un „cîntec de lebădă".

Şi-acum, iată-mă cu braţele bălăbăninde dinaintea vieţii lui Adrian Zografi, care trebuie să fie uimitoare, dar pe care o privesc cu un ochi rece. Mi-e silă de el. Pentru el nu mai am un *flaut,* ci un *condei,* ca toţi scriitorii din vremea mea, care nu scriu din pasiune, ci pentru a-şi cîştiga existenţa, cu „arme" pe care, spre paguba mea, nu le am : întîi, *ei ştiu a face cărţi,* în timp ce eu sunt un nepriceput ; şi apoi ei scriu în limba maternă, pe cînd eu bîjbîi ca un orb, dîndu-mă cu capul de pereţii unor reguli gramaticale din care nu cunosc o iotă.

Nimeni să nu-şi închipuie că eu fac aceste mărturisiri ca să cerşesc nu ştiu ce indulgenţă a cititorului sau a posterităţii. Nu alţii mă vor învăţa ceea ce sunt, ceea ce pot sau nu. De asemenea, cînd pomenesc de „scăderile" mele, trebuie să se înţeleagă prin ele, *eroismele* mele. Şi-acum, iată dovada, pe care o supun mai cu seamă la examenul acestui tineret, care-mi scrie ca să mă întrebe *cît sunt de fericit :*

Dacă a *scrie* e o dramă pentru cel ce-şi transformă vocaţia în cult, chiar cînd jonglează cu limba sa maternă, — ce trebuie să însemne asta pentru mine care, într-o franceză întîmplătoare, sunt nevoit încă şi acum să deschid de-o sută de ori pe zi *Larousse*-ul, pentru a-i cere să-mi spună — de exemplu — cînd se scrie *amener* şi cînd *emmener ?* Dar asta-i chinurile iadului ! Înaintez ca o cîrtiţă, obligată să urce o scară incandescentă. Şi sufăr cu vîrf şi îndesat, neştiind aproape niciodată cînd îmi ameliorez şi cînd îmi înrăutăţesc textul.

Vai de soarta celor aşa ca mine ! Înainte de-a fi scriitor, am cunsocut binişor muncile cele mai grele, dar nu bănuiam atunci că-mi rămînea să cunosc şi pe cele mai inumane dintre toate : acelea care se practică în admiraţia oamenilor şi la capătul cărora sufletul şi trupul ţi se vlăguiesc de moarte. Da ! acest suflet pe care l-am apărat atîta de jugul nevoilor imediate şi care era întîia mea fericire ! Astăzi, el mă părăseşte încetul cu încetul, fără să pot — ca pe vremea cînd eram un biet salahor — să-l salvez de la o moarte păcătoasă. *Condamnat să scriu,* — iată eroismul meu întors pe dos.

L-am voit oare cîtuşi de puţin ? Nu ! Spre diferenţă de *Martin Eden,* n-am trimis niciodată vreun manuscris unui editor sau om de litere, şi cei care mi le trimit azi pe ale lor, reamintindu-mi „marele meu noroc", nu ştiu că Roman Rolland s-a războit cu mine din ianuarie 1921 pînă în mai 1922, ca să mă hotărască să scriu. E prima dovadă de eroism, ce am cunoscut la dînsul : *„Lucrează,* striga el omului ce părăsise spitalul din Nisa. *Eu datoresc muncii salvarea mea !"*

Pînă atunci, abandonasem încercările literare la pagina treizeci sau cel mult patruzeci. Şi asta în româneşte, la cîţiva ani depărtare una de alta. Aveam groază de munca literară, *care nu mergea de la sine.* Îmi închipuiam că romancierii scriu aşa cum cîntă privighetoarea. Era dealtfel o gîndire comodă, ce se împăca cu al meu *dolce farniente.* Nu-mi plăcea efortul.

Glasul de la Villeneuve m-a impresionat cu accentul său deosebit : atunci cînd ai ceva de spus şi darul de a exprima, renunţarea este o crimă, iar lenea o ruşine.

M-am supus, deci, cu tot elanul. Dar, necunoaşterea limbii m-a făcut să plătesc, încă de la început, bucuria de a scrie, *de a scrie în limba franceză.* Îmi simţeam pieptul ca un furnal plin cu metale în fuziune, ce căutau o ieşire şi nu găseau tipare gata să le primească. Stăvileam, la fiecare pas, materia incandescentă, ca să văd dacă e vorba de doi *l* sau un *e* grav, de doi *p* sau unul singur, de un feminin sau masculin. Nu ştiu cum de n-am înnebunit în acea vreme. Şi ce de aur frumos, risipit pe pămînt !

În felul acesta mi-am scris toate cărţile şi întreaga-mi corespondenţă. Fost-a oare vreodată, în istorie, un alt scriitor atît de înghesuit ca mine ?

Totuşi, cîtă vreme dogoarea interioară s-a menţinut la maximum, suferinţele naşterilor mele chinuite fură suportabile. Eram aidoma trubadurului neştiutor, sau mai degrabă a ţiganului lăutar de la Brăila care încasează înjurături şi bătăi la toate nunţile ţărăneşti, numai din plăcerea de a vedea pe meseni, zi şi noapte, cu privirile agăţate de buzele şi arcuşul său. Am cunoscut şi eu atari ochi care ascultă, ochi pe care i-am iubit. Ei sînt cei ce au făcut din mine un povestitor.

Dar, vai ! într-o zi farmecul s-a destrămat !

Mă amestecai în treburile lumii şi discutai cu prietenii mei despre ideile şi problemele din vremea mea. Am fost, mai întîi, dojenit, cu delicateţe, apoi, fiindcă stăruiam, mă bruftuiră : „Cismarule, vezi-ţi de ghetele tale“ ! Atunci, mă supărai. Uitau oare, că Adrian Zografi a fost mai mult un revoltat decît un povestitor ? Nu uitaseră ; dar ei voiau ca revolta lui să fie cu zgardă. Ceea ce mă supără, la culme. Ne certarăm. La înapoierea din Rusia, mă despărţii de cei mai mari prieteni ai mei.

Şi în timp ce Egiptul mă respingea de la graniţa sa, iar Italia mă arunca într-una din închisorile sale din Triest, «binevoitorii» anunţau „trădarea“ mea Europei muncitoare, clasei mele : „agent al Siguranţei române“, „vîndut burgheziei“. Au făcut tot ce le-a stat în putinţă, în mijlocul unei tăceri care-mi dovedi cît de singur este omul pe pămînt.

Deşertăciunea deşertăciunilor...

Dar asta nu-i totul. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură, ci, totdeauna, bine întovărăşită.

În singurătatea mea, mereu crescîndă din acești ultimi ani, îmi rămăsese totuși, unul sau doi prieteni vechi, dintre acei care au jucat un rol ideal în existența mea. I-am pierdut și pe aceștia, într-un fel de nemărturisit, din cauza *banilor !*

Desigur, cărțile mi-au adus ceva bani, pe care îi împărțeam, pe măsură ce veneau, cu oricine — prieten sau necunoscut — care mi se adresa. Nu făceam cu asta decît să continui o practică de totdeauna, care nu era numai a mea. În Orient, mai ales, întrajutorarea prietenească, ca și ajutorul dat unui necunoscut sunt lucruri banale. Lor le datoresc că n-am crăpat de mizerie. În direcția aceasta, Orientul însuși a fost destul de generos cu mine.

Ei bine ! Cei mai buni prieteni ai mei au numit *risipă* acest fel al meu de-a fi. Se pare că acești bani blestemați trebuiau păstrați, ca să-i mîncăm în familie.

Aci, cearta noastră a fost orientală : dezgustătoare, murdară, definitivă. De-o parte și de alta, sufletele s-au prăbușit sub povara ocărilor.

Dar, asta-i totul ? Nu, mai trebuia și colacul.

A fost femeia.

Numeroase au fost femeile în viața mea. Le-am iubit. M-au iubit. Și despărțirile noastre au fost totdeauna suportabile. Avînd oroare de suferința, care vine de pe urma cărnii înșelate — cea mai îndobitocitoare dintre toate ! — am făcut chiar imposibilul, pentru ca în timpul unei rupturi răul să nu fie ucigător pentru nici una din părți.

Da, făceam chiar imposibilul... Și reușeam, pentru că eu țineam hățurile. Dar veni ziua cînd o femeie — cea mai mare dintre toate cîte am cunoscut : *femeia tovarășe de viață* — îmi subtiliză conducerea nebunului echipaj. Presimțind dezastrul, ah ! de cîte ori n-am implorat-o să mă lase să mă duc dracului, cît mai era timp ca răul să poată fi egal suportat !

— Nu... nu ! striga ea. Nu pot trăi fără tine ! Ucide-mă, mai bine !

Atunci, plecai capul și-i trecui hățurile.

M-a dus pe marginea prăpastiei, m-a scuipat în față, și m-a prăvălit în abis, pe neașteptate. N-a suferit deloc. Era ocupată de altceva.

A fost o femeie de mare caracter. Mi-au spus-o cei mai distinși dintre prietenii mei. Și chiar eu eram convins de acest lucru.

Doamne ! Dă-i bărbatului ciumă, lepră și orice altă năpastă de pe lumea asta, dar nu-l blagoslovi cu o femeie de „mare caracter".

Eu eram să-mi pierd mințile.

Asta s-a întîmplat în vara lui 1930.

Nici un ideal social. Nici o credință în artă. Nici o prietenie. Nici o femeie — tovarășe de viață.

Singur, lungit în patul meu, cu ochii fixați pe tavanul alb al căsuței mele din Brăila, am trăit zile și nopți în luptă cu nebunia și sinuciderea. Nu voiam să mă prăbușesc. Voiam să *înțeleg*. Să înțeleg monstruozitățile existenței !

Credeam că învinsesem. Încă o dată ! Dar, nu. Un alt dușman mă pîndea : tuberculoza ! Ea m-a înjunghiat pe la spate, cînd nu mă așteptam.

O nouă luptă, dar fără nici un succes.

În starea asta, mă aflau acum.

Retras, în clipa de față, în această veche mînăstire din Carpații moldoveni, de unde și scriu aceste rînduri, mă răzvrătesc — pare-mi-se zadarnic — împotriva soartei mele. Nu mai am pentru a respira decît baza plămînilor. De patru luni, îmi petrec trei sferturi din timp în pat. Nu pot face decît două sute de pași și nici să vorbesc cinci minute, fără să nu mă sufoc. Iar trupul meu, ars de febră, nu cîntărește mai mult de cincizeci de kilograme. Tuberculoza — vechea mea cunoștință — nu m-a adus niciodată în halul ăsta.

Și asta-i grav.

Cu toate astea, nu pot să mor !

Partea cea mai serioasă, cea mai cinstită a operei mele, se află mereu în burta mea. Nu mă simt născut să distrez pe oameni, ci să-i instruiesc frățește, deoarece experiența mea de viață e una dintre cele mai generoase. Să nu mi-se spună că oamenii nu vor să fie instruiți. Ba da ! ei o vor, dar dîndu-le exemplul.

De ce suntem atît de simțitori la triumful binelui asupra răului ? Pentru ce ne bucurăm de înfrîngerea celui rău ? Pentru că ne-am născut buni. Dar acest triumf și această înfrîngere nu trebuie s-o arătăm oamenilor doar prin romane, la teatru sau la cinematograf, ci trebuie să le-o dovedim *în viață*, și iată ceea ce nu se face decît rareori.

Destul de rar, din două motive : mai întîi, fiindcă omul deşi s-a născut bun, el este în acelaşi timp o făptură orgolioasă, seacă şi egoistă ; apoi, fiindcă e foarte greu să fii generos în viaţă, cită vreme enorma majoritate a oamenilor face contrariul.

Ei bine, de-a lungul vieţii mele — care-i una dintre cele mai dureroase — singura comportare, îndeplinită cît mai perfect posibil, a fost tocmai aceea de a fi învins greutatea de-a te comporta ca un om generos. Da ! astăzi, cînd viaţa mi-e la cheremul celei mai uşoare răceli, pot să strig în faţa tuturor : răscoliţi-mi existenţa, veţi găsi în ea tot ce vreţi împotriva mea, dar nu veţi putea găsi nici o urmă din defectul care-i nenorocirea omenirii : *egoismul*, cumplitul egoism care-l face pe om nesimţitor la nenorocirea aproapelui.

Aici se află, în întregime, al meu *Adrian Zografi.*

Adrian va dovedi, cu exemplul vieţii sale că nu-i neapărat necesar să ai un suflet stoic sau virtuos, pentru a putea şi a trebui să trăieşti generos. E, pur şi simplu, pentru că generozitatea oferă sufletului mai multe satisfacţii decît egoismul.

Viaţa nu este frumoasă numai cînd eşti la adăpost de mizerie în mijlocul suferinţei universale ; sau cînd trăieşti într-o vilă măreaţă, înconjurat de femei frumoase, de prieteni linguşitori, de automobile superbe şi de cîini frumoşi, aşa cum o fac cei mai mulţi dintre artiştii şi lupii moralişti ai veacului nostru apocaliptic.

Viaţa poate fi mult mai frumoasă, murind pe un pat de scînduri, fără ranchiună, cu conştiinţa uşurată de orice povară ruşinoasă, — *cu toate că ai avut şi tu ocazia şi chiar pofta, uneori, să faci ceea ce face aproape toată lumea.*

Omenirea poate trăi fără drumuri, fără electricitate şi chiar fără higienă corporală, moare însă dacă nu are suflete curate.

*

Adrian va trăi şi va muri poate pe un pat de scînduri, pentru că, avînd credinţă totală în generozitate, viaţa l-a răsplătit din belşug.

Aceasta se plăteşte. Se plăteşte cu sîngele tău.

Cum ar fi putut el să-şi sfîrşească viaţa într-un palat şi soţ al unei americance bogate, cînd el a ţintit la descoperirea unui Romain Rolland şi a unui Gheorghe Ionescu şi cînd viaţa, cea atît de bogată în miracole, i-a dat şi pe unul şi pe celălalt ?

Oh, da !... Se va putea despărţi, într-o zi, de amîndoi. Nu numai moartea desparte pe oameni, mai sînt, de asemenea, neîn-

legerile și nimicurile temperamentelor noastre. Dar asta nu contează. Se uită de-a lungul secolelor. Ceea ce contează și nu se uită niciodată, în memoria generoasă a oamenilor, sînt marile prietenii, creatoare de miracole.

Unul din aceste miracole e frumoasa clipă a întîlnirii noastre, tustrei, în noaptea adîncă a eternității.

Iată mîna mea... Și să murim fiecare în patul ce ni-e drag!

Am înțeles acest lucru, după ce am trăit șasesprezece luni în U.R.S.S. și după ce am biruit gîndul sinuciderii și nebunia. Am înțeles că „nimeni nu poate sări mai sus de borul pălăriei sale", așa cum spune nu mai știu cine.

Totuși, trebuie să încerci a merge mai departe. Oricît de puțin. Dar să încerci.

Deoarece se află în fața noastră, ca un cadavru rău-mirositor, teribila viață a oamenilor, — a oamenilor care se sfîșie unul pe altul. În sfîrșit! Nu-i oare adevărat că, de cînd îi lumea, orice pumn care se ridică deasupra omenirii, din orice parte ar veni el, de sus ori de jos, nu zdrobește decît semenul slab? Ei bine! unde stă scris că asta trebuie să se continue astfel pînă la sfîrșitul veacurilor?

Știu: savanți-prieteni îmi reamintesc neîncetat biologia și legile ei. Nu! nu! dacă universitățile nu propovăduiesc decît asta — la pămînt cu ele! Eu refuz să mă consider o pasăre de pradă, care se hrănește cu sîngele fîrtatelor ei. Eu sînt om, adică singura ființă animală care suferă la priveliștea suferinței semenilor ei. Nu trebuie să fiu confundat cu un biet uliu.

Atunci? La ce servesc oare toate aceste științe, toate aceste arte, tot bălegarul filozofiilor voastre milenare, de vreme ce n-am ajuns încă să interzicem — sub pedeapsa cu moartea — de-a trăi din sîngele aproapelui nostru? De ce, de la înălțimea catedrelor voastre de morală și religie voi propovăduiți Frumosul, Binele, Dreptatea, de vreme ce toți — pînă la ultimul — nu faceți în practică decît să ascultați de legile biologice ale uliului?

Dar toate aceste lucruri s-au mai rostit și atît de bine încît mulțimile, totdeauna însetate de dreptate, se dau în vînt după ele. Și din toți iconoclaștii, ele și-au făurit noi idoli.

Ce-a ieșit din toate astea? Nimic.

Sau, mai degrabă, da! a apărut o nouă meserie, cea mai oribilă dintre toate: meseria, destul de bănoasă a artistului sau moralistului care se hrăneşte cu sîngele sfintei revolte a învinşilor.

Acum, s-a sfîrşit!

Văd apărînd în stradă un om nou, un golan. Un golan care nu mai crede în nimic, dar care are încredere totală în forţele vieţii, şi de pe patul meu de suferinţă — care îmi poate deveni în toamna asta un sicriu — eu îi spun acestui golan ceea ce Adrian Zografi n-o să mai aibe timpul necesar. Îi spun următoarele:

După ce am crezut în toate democraţiile, în toate dictaturile şi în toate ştiinţele, şi după ce am fost pretutindeni dezamăgit, ultima nădejde de dreptate socială mi-am călăuzit-o spre arte şi artişti. Dat fiind marea lor influenţă asupra maselor, mă aşteptam, gîndindu-mă la ceea ce ţîşneşte din cărţile lor de uriaşi revoltaţi, ca toţi să coboare în stradă în fruntea cruciadei împotriva civilizaţiei bestiale, demascînd toate ipocriziile: democratice, dictatoriale, religioase, ştiinţifice, pacifiste sau moralizatoare.

Nu s-a văzut nimic din toate acestea, după cum ştiţi. Arta e o escrocherie, la fel ca toate celelalte pretinse valori. Eu însumi am făcut artă şi n-am brodit-o rău, deci am tot dreptul să spun: încă o escrocherie. Artistul face la fel ca omul bisericii: predică sublimul, dar adună la gologani, cît poate mai mulţi; te abandonează în gura lupului şi se retrage să-şi ronţăie „agoniseala", perfect apărat de chiar acele mitraliere ce-ţi cere ca tu singur să le distrugi.

Iată ce sînt artele şi artiştii care-ţi răscolesc măruntaiele. Nişte şarlatani![1]

: . . . . . : : : : : : : : : : : : : :

Cititorule, tu care erai obişnuit cu arta mea, părăseşte-mă! Nu mai am chef de artă şi chiar dacă mă vindec, renunţ să o mai fac.

Dar *Jean-Christophe* m-a învăţat, ceea ce n-am învăţat în toţi scumpii mei Balzaci. *Am învăţat să vorbesc cinstit cu omul care crede în mine.*

---

[1] În originalul francez urmează în continuare cincisprezece-douăzeci de rînduri despre „omul care nu aderă la nimic", şi pe care nu le-am reprodus în prezenta ediţie, depăşindu-i profilul. Ar fi însemnat să ne angajăm în dezbaterea de proporţii, din epocă.

Am socotit că acest text se încadrează mai bine în profilul ediţiei *Cum am devenit scriitor*, partea a doua, pe care o avem în lucru.

În paginile acestui *Jean-Christophe* pe care-l citeam acum treisprezece ani, vopsind tractoare la Geneva, în acest *Jean-Christophe*, despre care un Georg Brandes îmi scria mai tîrziu că „nu-i o operă de artă“, *eu am învățat ceea ce trebuie să fie un scriitor cinstit și un cititor cinstit.*

Asta nu-i puțin ! E ceva mult mai mult decît toate aceste bărbi de *Divina Comedie* și chiar *Faust* Da, da... Mult mai numeroase sunt operele de artă care vizează zenitul, decît cele care vă învață cum să vă conduceți cinstit în viață. Merg mai departe : e mult mai ușor să te înflăcărezi, decît să ai, pur și simplu, bun-simț — cinstitul și rarul bun-simț. Și apoi, este nevoie ca fiecare epocă să-și găsească ceea ce are nevoie și eu cred că epoca noastră care-i cea mai săracă în opere care țintesc zenitul, a ajuns în situația asta, fiindcă duce lipsă de opere care să învețe pe om să fie cinstit, fără de care lumea va pieri.

Iată ceea ce mă face să amintesc exemplul lui *Jean-Christophe* (Să nu credeți că vreau să-l flatez pe Romain Rolland. Ne știați prieteni. Aflați că nu mai sîntem, de trei ani. De ce ? Oh ! toți acești „de ce“ ! Ce importanță pot să aibă ? Trist este că nu mai suntem prieteni). [1]

Voi scrie deci un *Adrian Zografi* cinstit, unde va fi și mai puțină artă decît în *Jean-Christophe*, și nici o documentare. Nici o asemănare, afară de cea sufletească.

Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorința mea de dreptate. Documentul, — *eu, cuvîntul meu.*

Iată-te prevenit cititorule.

La acest început de serie nu-ți mai spun ceea ce se obișnuiește : că trebuie „să ai răbdare“, că trebuie „să aștepți“ urmarea, sfîrșitul sau alte gogoși literare.

Nu. Nu trebuie să aștepți nimic. Tu trebuie să-ți găsești ceea ce cauți, în fiece volum sau să mă părăsești de îndată !

Romain Rolland a fost entuziasmat de reușita noii serii a *Vieții lui Adrian Zografi*, îndeosebi de *Méditerranée (În lumea Mediteranei,* titlul în românește dat de autor) :

„Am citit *Méditerranée.* E una dintre cele mai bune cărți ale dumitale. Niciodată arta, stilul dumitale n-a fost mai neîncărcat, mai mlădios, mai despuiat de orice retorică și înflorituri. (Arta cea mare, cea mai apropiată de natură.) Dar, în același timp, natura

[1] Vor relua relațiile de prietenie, în noiembrie 1934.

e văzută cu ochi mai puţin amari şi mult mai limpezi decît în ultimele dumitale cărţi, al căror naturalism era adesea greoi şi neplivit.

Ceea ce mă înduioşează, mai ales, este un accent de omenie deziluzionată, atît de sfîşietor şi de înţelegător, neîntîlnit în nici una din cărţile dumitale. Desigur, nu fără mare pagubă pentru vechii prieteni, ca de pildă Mihail (dealtfel, destul de aspru incondeiat în cartea precedentă). Ce cădere ! Şi dacă dintre toţi el nu cade cel mai jos, apoi se rostogoleşte de foarte de sus ; şi rostogolirea lui este cea mai jalnică dintre toate... Sărmane Mihail !... Dar, mai bine să spun : sărmane Panait ! Deoarece, ca să ajungi să ai asemenea ochi dezamăgiţi, a fost nevoie de multe lacrimi. Se ghicesc...

Dar, în ciuda a tot ce au putut să te coste încercările, sînt fericit că ai izbutit să dai la iveală o inimă şi o artă dintre cele mai adevărate, dintre cele mai omeneşti şi mai bune. (...) Ştii oare — da ! se şi vede că o ştii — că toată această Odisee a lui Adrian Zografi consacră falimentul, fără drept de apel, al tuturor acestor aventurieri ai independenţei, care refuză „căpăstrul" societăţii şi care sfîrşesc prin a îndura şi accepta robia ei, oricît de degradantă ar fi ea." (Scrisoare din 18 decembrie 1934.)

În semn de sinceră preţuire, Romain Rolland îi cere manuscrisul acestei cărţi, ca amintire. Primindu-l îi mulţumeşte cu tandră afecţiune, nedezminţită.

„Sînt fericit şi emoţionat ! Nu poţi să-ţi închipui cu ce bucurie l-am citit. Deşi nu-mi pare egal de reuşit în întregul lui, ca volumul precedent [1], atinge totuşi cote mult mai înalte, mai ales în paginile nemuritoare despre prietenie, cu care se începe ultimul capitol [2]".

---

[1] *În lumea Mediteranei — răsărit de soare.*

[2] *Chemarea Apusului.* Romain Rolland comunică acelaşi entuziasm şi preţuire, academicianului Jean Guéhenno, redactor şef în epocă la revista „Europe". Îi sugerează chiar, să publice în revistă *Cine este autorul lui „Hamlet"*, cu aprecierea că „este de un comic, cu neputinţă să-l povesteşti. E uimitor — adaugă el — cum acest om bolnav, aproape muribund, are atari zvîcniri de vervă".

Despre *Chemarea Apusului,* scriitorul francez adaugă : „Se află deasemenea cîteva pagini admirabile, demne de a sta alături de ale lui Montaigne, despre prietenie". (Scrisoare datată 7 ianuarie 1935.)

Astfel, la *„Fonds Romain Rolland"*, de la Paris, se află primul şi ultimul manuscris al lui Panait Istrati : *Kyra Kyralina* şi *Méditerranée — coucher du soleil.*

La noi, academicianul Şerban Cioculescu se înscrie pe aceeaşi linie a admiraţiei entuziaste, deşi unii critici au subapreciat valoarea acestei cărţi :

„Scriitor spontan, Panait Istrati nu era dintre acele spirite autocritice, care o iau înaintea cititorilor, ca să-şi judece cu severitate neizbutirile. Fost-a însă în adevăr acest volum[1] o carte slabă ? (...) Am luat cu grijă din biblioteca mea volumul incriminat şi l-am deschis la întîmplare. Mărturisesc păcatul. Nu eram dispus să-l citesc în întregime. (...) M-au furat însă, pe de o parte, talentul povestitorului în lucrurile cele mai mărunte ale vieţii de toate zilele, pe de alta, acelaşi accent de pasionată participare din cartea lui de început *Kyra Kyralina* (1924). Astfel m-am trezit că iau cartea de la început, în ceas tîrziu de seară şi nu o las din mînă pînă nu-i dau de capătul final. (...) Desigur, mi-aminteam foarte vag de conţinutul ei, după aproape patruzeci de ani de la întîia lectură. (...) Dacă primele pagini mi s-ar fi părut anodine, n-aş fi stăruit cu citirea pînă la capăt. Iată însă că o carte făcută din bucăţi (...) mi s-a părut totuşi unitară prin timbrul ei, sau cum se spune de critica franceză de astăzi, prin „vocea" autorului care te fură şi nu te lasă să i te sustragi.

E o adevărată vraje lectura lui Panait Istrati. Am verificat această veche impresie şi mi-am întărit-o cu experienţa din noaptea trecută, care ar fi fost, desigur, albă, dacă textul mai dezvoltat ar fi fost tipărit mai dens. Aşa însă, farmecul a durat două ceasuri şi mi-a închis pleoapele cu bucuria de-a fi reluat dialogul cu omul pe care îl cunoscusem numai în treacăt". *(România literară*, 31 mai 1973.)

Despre cărţile apărute în seria *Viaţa lui Adrian Zografi* se află o mare cantitate de articole sau simple ecouri în presa timpului, în Franţa şi aiurea. Mai puţine la noi.

Vom reproduce cîteva fragmente mai reprezentative :

J. B. Severac : „... Cîteva pagini ne fac să gîndim la primele cărţi ale lui Gorki, la acele povestiri unde mişună «drojdia societăţii» şi care sînt poate tot ceea ce-i mai bun în opera marelui scriitor. Totuşi, trebuie reţinut că Panait Istrati are pentru perso-

[1] *În lumea Mediteranei — apus de soare.*

najele sale o tandrețâ pe care Gorki n-a avut-o niciodată. Poeticul din poevstirile lui Gorki se datorește cadrului natural și nicidecum vagabonzilor zugrăviți de el și despre care acest autor a spus — în mai multe ocazii — cu nu merită nici o simpatie.

Prăpădiții din *Biroul de plasare* — și Adrian Zografi este unul dintre ei — sînt mult mai umani. Nenorocirile nu-i înăspresc iremediabil. Dacă au vicii, n-o fac din cinism ; ei se lasă tîrîți de ele, nu le premeditează.

Și, nu-i un spectacol lipsit de măreție, faptul că acest scriitor, după o viață din cele mai agitate și mai vagabonde din cîte cunoaștem, depănîndu-și acum anii tinereții într-o mînăstire din Carpați, unde luptă fără speranță cu tuberculoza, — acest om a păstrat, în ciuda unor resentimente legitime, încrederea în om și în generozitatea funciară a inimii omenești." (*La Révolution prolétarienne*, 10 mai 1933.)

Noël Sabord : „...Primul volum al *Vieții lui Adrian Zografi* nu-i un roman, ci un început de autobiografie, adică Panait Istrati el însuși. În *Casa Thuringer* îl vedem, totodată, conducător sindicalist încarnat și la urmă un martor înduioșat de ruina armatorilor, împotriva cărora a luptat. El a văzut că bogaților ruinați nu le rămîne decît să moară. (...) În luptele feroce care divizează lumea, opera acestui muribund, care a visat atîta și a suferit nu mai puțin, cade ca un fel de evanghelie a disperării". (*Paris-Midi*, 8 martie 1933.)

Eugène Dabit : „...Apelul ce se face auzit în *prefață* se prelungește în paginile cărții *Casa Thuringer*. Cuvintele lui Istrati le auzim prin gura lui Adrian. Și mîine, le vom reîntîlni în cea de-a doua carte a sa, *Biroul de plasare*. Se află oare acolo adevărul, singura dramă, aceea a unui om ? Dramă care disimulează această lume, ce mișună pasionată în cărțile lui Istrati. E mai mult decît o dramă. Apeluri deznădăjduite, solitare. Mîini care vor să înșface viața, sub toate formele ei, în toate straturile și nu reușesc. (...) O operă nouă, care prin esența ei este aceea a unui povestitor admirabil și atît cît trebuie, spre bucuria noastră." (*Europe*, 15 aprilie 1933.)

Le Mois : „Iată ultima carte a lui Panait Istrati, pe care a terminat-o în ajunul morții sale. Este urmarea spovedaniei arzătoare a lui Adrian Zografi, începută acum cîțiva ani cu *Casa Thuringer* și care nu va mai fi terminată niciodată.

„Regăsim în *În lumea Mediteranei — apus de soare*, magnificul dar de povestitor al lui Panait Istrati, forța verbului său și incomparabila strălucire a imaginilor sale.

Îl vedem pe Adrian Zografi din nou la Damasc, vagabondînd iarăși printre zdrențele omenești ale Mediteranei, păduchioși, „pești", vagabonzi de toate felurile. O lume împestrițată care colcăie în aceste pagini de rară plenitudine și unde viața pare extraordinar de densă". (1 septembrie 1935.)

Nikos Kazantzaki a urmărit cu un interes deosebit, activitatea lui Panait Istrati după separarea lor la Moscova, în februarie 1929. El nu și-a consemnat părerile — după cîte știm — în vreun articol tipărit în epocă. A făcut-o însă în dialogul epistolar al anilor 1932—1935, care a risipit neînțelegeri aparente, cimentînd o prietenie frățească.

Reproducem două fragmente din această corespondență, care n-au nevoie de nici un comentar din partea noastră :

„...Am citit cartea ta, dintr-o dată [1]. Îmi place mult, este vie, profundă, omenească. Dar ceea ce iubesc și mai mult este introducerea [2], care este în întregime Panait : vehementă, insolentă, profetică, însetată de dreptate și.... nedreaptă.

Nedreaptă față de Bilili ; ai fost foarte dur cu ea, sau, dacă vrei, prea drept, ceea ce față de femei este suprema nedreptate. Tu știi bine că femeile au un alt univers — material, moral, intelectual. Sufletul lor este împovărat, invadat de partea fizică (carnea) ; ele sînt nevinovate chiar în cele mai mari infidelități (mai ales în cazul acesta), deoarece ascultă de un puseu subteran, foarte puternic. Totdeauna, ele sînt credincioase acestui puseu. Și aici stă marea și trista lor virtute. Bărbatul poate fi liber, cîteodată, într-o clipă de eroism, de beție ; femeia niciodată. O atare libertate, care-i onoarea bărbatului, ar însemna pentru ele o nesupunere în fața destinului lor, un viciu. Iată de ce găsesc nedreaptă mînia ta împotriva lui Bilili. Și-apoi, nu trebuie oare să iertăm totul unei femei, care ne-a dat o clipă de fericire ?

Iată-l, de pildă, pe Hasan, un alt musulman care a murit. Îngerul morții îl întreabă :

Unde ai vrea, Hasan, să te duc ?

— Unde ? În rai !

---

[1] *Casa Thuringer.*

[2] *Prefață la Adrian Zografi.*

— Dar, tu n-ai mîngîiat niciodată sînii Zuleicăi ?

— Da... da...

— Sărmane Hasan, nu există alt rai !

Să iertăm, dragă Panaitaki, totul femeilor, fiindcă ne lasă, din cînd în cînd, să le mîngîiem sînii". (Scrisoare din 15 martie 1933.)

„...Am citit articolul tău din *Les Nouvelles Littéraires*[1] și mi-a plăcut mult. Tu ești flacără, tu înțelegi tot ceea ce o flacără poate să vadă. Misiunea ta nu e să faci teorii de hîrtie mozolită, ci să arzi.

Tu arzi și te calcinezi, tu îți îndeplinești datoria de flacără, cum foarte puține suflete pe acest pămînt. Iată pentru ce te prefer luminilor atît de limpezi și așa de reci, gen Romain Rolland. Aceste lumini sînt pure, dar se acomodează prea bine cu confortul vieții ; li-e teamă să se agite, să se cheltuiască, să se istovească, să se atingă de noroi. Mănușile lor sînt prea albe, iar ei au aerul unor pastori rigizi, cinstiți și de nesuferit.

Tu ești, Panaitaki, um om adevărat, cald, fără mănuși, care se risipește ca un haiduc.... Dacă ai părăsi pămîntul, el s-ar răci simțitor. Rămîi, consumă-te, mobilizează-ți forțele și gîndește-te ca mine, la miracol". (Scrisoare din 1 mai 1933.)

Încheiem notele noastre, cu aprecierile unui scritior român, bucuros că Panait Istrati a revenit acasă, că „e printre noi și aproape de noi — și această vecinătate constituie, la adresa noastră, un privilegiu" :

Dragoș Vrânceanu: „*La Maison Thuringer* este mai puțin străbătută de emoție, dar conținutul ei nu e deloc, credem, secat de seva de sensibilitate brută care încheagă faptele, povestite, din viața lui Adrian Zografi (...) Panait Istrati își simte viața prin pînza unor experiențe noi, care i-au slăbit puterile de imediatețe ale reconstituirii. Dar romanul n-are numai o lature afectivă. În aspectul faptelor ei, viața lui Adrian Zografi are ceva veridic, real, mai concentrat. În jurul familiei Thuringer, care este mediul propriu-zis al faptelor, cele două amoruri ale eroului, evoluția lui sufletească, apoi politică, prinsă pe fondul acestei respectabile familii de burghezi, și caracterizările lumii portului Brăila și ale atmosferei timpului, care umple orizonturile laterale ale romanului, sînt lucruri prinse într-un efort unic. Toate flancurile romanului sînt asigurate și în centru viața lui Adrian Zografi e la adăpost de orice falsificare.

---

[1] *L'homme qui n'adhère à rien (n.e.)*.

...Panait Istrati e un artist. Citiţi *Chira Chiralina*, unde e mai inspirat, citiţi *Maison Thuringer*, unde e mai epic. Veţi înţelege cum acest om, uns cu harul unui mare talent, are un căpătîi frumos, să se odihnească după zbuciumul vieţii". (*Libertate şi desnădejde la Panait Istrati*, în vol. *Materia literară şi idealurile ei*, editura Eminescu, Bucureşti, 1976).

Repere bibliografice

● *Casa Thuringer (Viaţa lui Adrian Zografi)*, versiune de autor, a apărut la editura „Cartea românească", în anul 1933. Nu s-a reeditat.

● *Biroul de plasare (Viaţa lui Adrian Zografi)*, versiune de autor, a apărut la editura „Cartea Românească", în anul 1934. Nu s-a reeditat.

● *În lumea Mediteranei — apus de soare (Viaţa lui Adrian Zografi)*, versiune de autor, a apărut la editura „Cartea Românească", în anul 1936 (postum). Nu s-a reeditat.

● *Musa*, scrisă direct în româneşte la Nisa (noiembrie 1925), publicată în revista *Viaţa românească*, nr. 11, noiembrie 1925. Republicată în vol. *Pentru a fi iubit pămîntul*, Bucureşti, Editura tineretului, 1969, (pp 280—308).

Ediţi originale şi reeditări în Franţa :

● *Vie d'Adrien Zograffi. La Maiston Thuringer*, Paris, editions „Rieder", 1933, coll. „Prosateurs français contemporains".

Reeditări : Paris, Arthème Fayard éditeurs, 1936 (Le livre de demain) ; *Oeuvres de Panaït Istrati. III Vie d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. (pp. 7—173 : *La Maison Thuringer*).

● *Vie d'Adrien Zograffi. Le Bureau de placement*, Paris, édi-Paris, éditions „Rieder", collection „Prosateurs français contemporains".

Reeditări : Arthème Fayard éditeurs, 1936 (Le livre de demain) ; *Oeuvres de Panaït Istrati, III Vie d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. pp 175—343 : *Le Bureau de placement*).

● *Vie d'Adrien Zograffi. Méditerranée—coucher du soleil*, éditions „Rieder", 1936, collection „Prosateurs français contemporains".

Reeditări : Paris, Arthème Fayard éditeurs, 1939. (Le livre de demain) ; *Oeuvres de Panaït Istrati, III. Vie d'Adrien Zograffi*, Paris Gallimard, 1969. (pp 467—592 : *Méditerranée—coucher du soleil*).

TRECUT ȘI VIITOR

Este cartea de debut în literatura română, apărută în vara anului 1925, la editura „Renașterea".[1] „Mă aflu — mărturisește el în primele pagini ale aceste cărți — în clipa asta, pe cale de-a păși pragul unei case sfinte : mă înfățișez cititorilor din România (...) cu un volum de „pagini autobiografice", în loc de *pagini pur literare*".

Paginile autobiografice — pe care în corespondența cu Romain Rolland le apreciază „profesiuni de credință" — sînt : *Trecut și viitor* (care dă și titlul volumului), *Crezul meu, Cum am debutat eu,* și *Între artă și dezrobire,* confesiune epistolară, adresată pictorului Alexandru Vodă, de la Ploiești, cu care se afla în prietenie și nutrea aceeași pasiune pentru socialism.

Trecut și viitor apare în vara anului 1925, tipărit în opt mii de exemplare, ce se vînd „ca pîinea caldă". Succes explicabil, deoarece „debutantul"... debutase cu un an înainte ca scriitor și publicist român. În vara anului 1924, editura „Rieder" trimisese la București *Kyra Kyralina* — două mii de exemplare — ce se epuizează fulgerător, stîrnind o agitație fără precedent, alimentată de invidie, de rea-credință și vindictă politică. Tot în vara

[1] Înființată în iunie 1924, împreună cu J. Rosenthal, fost director general al ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*, editura „Renașterea" își propune tipărirea „înainte de toate" a operelor lui Panait Istrati, „acest mare literat român, ale cărui scrieri sînt încă și astăzi aproape cu totul necunoscute la noi, precum și lucrările altor scriitori români și străini", între alții, Simona Basarab și Conrad Bercovici, scriitor american, născut la Brăila, „unul dintre cei mai cu vază și mai populari scriitori ai Americii".

aceluiași an, Panait Istrati își începe colaborarea la *Adevărul literar și artistic*, unde publică două povestiri inedite, scrise în românește (*Pescuitorul de bureți* și *Sotir*), cîteva confesiuni și precizări de poziție, precum și viguroase riposte polemice, în urma atacurilor lui Nicolae Iorga și Al. Cazaban, care-i negau orice valoare literară și-i refuzau apartenența la cultura noastră.

„Activitatea mea la *Adevărul literar* — notează el într-o scrisoare adresată lui Romain Rolland — atît de combătută de unii, a avut un astfel de răsunet, încît satisfacția procurată a întrecut pe însăși aceea adusă de succesul scrierilor mele în străinătate (...) Voiau să zăgăzuiască entuziasmul popular, care a îmbrățișat deschis intrarea mea în arenă și în același timp să distrugă lansarea *Chirei* [1], în românește, discreditînd-o ca antinațională (...) Riposta mea a vut un răsunet nebănuit.

«Tirajul *Adevărului literar* a atins douăzeci de mii de exemplare ! Ești omul cel mai înjurat de la noi și cel mai admirat. Dă-i înainte, banditule ! De astăzi în șapte luni, ai să fii șeful unei școli», îmi scrie Rosenthal.

«Pe Sărindar se smulge pur și simplu revista din mînă», îmi comunică un necunoscut.

Dar ceea ce e și mai frumos, e că am cu mine și pe studenți, ba chiar și pe cei mai mari scriitori de la noi, ca Sadoveanu, Eftimiu, foști directori ai Teatrului Național, pe Pătrășcanu, Agîrbiceanu și alții.

A fost pentru mine o adevărată consultare populară, necesară. Sute de scrisori — dintre care pe cele mai caracteristice le-am păstrat — s-au revărsat asupra mea ca un val năprasnic, ca să-mi spună că eu exprim gîndurile unui popor sugrumat, că scrisul meu este ca un oxigen !

Răspund, într-un tempo de zece scrisori pe zi. Entuziasmul atinge paroxismul. Muncitori necăjiți îmi scriu : «M-am lipsit de pîine, ca să dau optzeci de lei pe Chira». Pun în scrisori bancnote de zece franci, răspunzîndu-le : «Altă dată să-mi ceri cartea, neghiobule». Am fost divinizat. Nu fac demagogie ! O spun cu mîna pe inimă“. [2]

---

[1] Editura „Adevărul“ a tipărit în toamna lui 1924 o traducere românească a *Chirei Chiralina*, aproximativă și fără a indica numele traducătorului.

[2] Vezi : Panait Istrati — *Cum am devenit scriitor*, Editura „Scrisul românesc“, Craiova 1981, pp. 307—328, cap. *Revenire în patrie după zece ani...*

Apariția volumului *Trecut și viitor* se înscrie, deci, necesară. El avea să prezinte un scriitor, a cărui viață era „adesea tot atît de pasionantă ca și opera lui". Să-l prezinte, cui? În nici un caz apărătorilor unei societăți nedrepte, bazată pe exploatarea omului de către om, pe egoism și ignoranță, ci „mulțimii de jos", omului slab în lupta eternă „cu semenul său născut lup (...) care se zbate în ghearele acestei vieți și care caută scăpare".

Și ca o concluzie a profesiunilor sale de credință:

„Această societate, artistul trebuie s-o combată și să conlucreze la dărîmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă enumăr și eu printre luptătorii pentru dreptate. Și deschizîndu-mi inima, celor cu inimă, să-i las să vadă ce simt".

Reacțiile confraților, în epocă și mai tîrziu, au fost și bune și rele, în funcție de onestitate, de dragoste pentru frumosul artelor, puse în slujba celor deznădăjduiți și dezamăgiți.

„Programul său, pentru mulți ani, și l-a trasat în *Trecut și viitor*, scria acad. Șerban Cioculescu, în *Viața literară* (2 octombrie 1926). El poate umple o viață de om și în acest imperativ vedem cea mai bună chezășie a marei sale cariere de literat".

Patruzeci de ani mai tîrziu, același prestigios critic avea să exprime în *România literară* (14 august 1973) această dreaptă judecată: „Identitatea morală a lui Panait Istrati trebuie căutată în volumul *Trecut și viitor* (...) De la primele pagini, Panait Istrati își dezvăluie firea de revoltat și hotărîrea să se numere «printre luptătorii pentru dreptate», ca să contribuie la dărîmarea unei societăți inicve (...) Om din popor, Panait Istrati se adresează poporului (...) a cunoscut în adîncime infernul uman, denunțat de Victor Hugo în *Mizerabilii*, și s-a zbătut cît a trăit să aducă lumii o notă nouă de omenie, răscolindu-i inerția, zguduind-o prin tablouri nimicitoare de modernă *Halima*. Închis farmecului muzical al naturii, mai puțin poet decît Mihail Sadoveanu, autorul lui *Moș Anghel* a desferecat simțirile tăinuite ale celor «umiliți și ofensați», în numele cărora a scris, năzuind să contribuie la edificarea unei lumi mai bune. (...) Într-o tîrzie noapte, începută către asfințit la masa unui birt și încheiată pe străzi cu alba zilei, l-am ascultat și însoțit, alături de alți profesioniști ai scrisului, pînă în pragul casei. Era plămădit dintr-un alt aluat decît noi toți. Îl puteam înțelege și simți, dar nu l-am fi putut urma, în căutarea Chimerei care i-a rătăcit ultimii pași. Ceasul său începe abia acum să bată iarăși".

Acum, în pragul centenarului naşterii sale, am adăuga noi.

Repere bibliografice: profesiunile de credinţă *Crezul meu* şi *Cum am debutat eu,* incluse în volumul *Trecut şi viitor* au apărut mai întîi în presa timpului. Prima, avînd ca titlu *O scrisoare către cititorii mei din România,* în *Adevărul literar şi artistic,* 13 iulie 1924 ; a doua este un răspuns al autorului la o *Anchetă asupra debuturilor scriitorilor noştri,* apărută în *Rampa,* 16 martie 1925.

Trecut şi viitor, Crezul meu şi *Între artă şi dezrobire* au fost publicate în volumul *Trecut şi viitor,* editura „Renaşterea", 1925, republicate în volumul *Pentru a fi iubit pămîntul,* Bucureşti, Editura tineretului, 1969. (pp. 35—59).

PAGINI DE CARNET INTIM

La 10 august 1934, Panait Istrati împlineşte cincizeci de ani. Se afla de patru ani revenit acasă...

Patru ani de împotrivire înverşunată : tuberculozei care nu-i da răgaz ; asaltului cotidian al calomniilor, terfelit în mocirla neadevărurilor de chiar unii dintre mai marii săi prieteni. Dificultăţi băneşti, editorul de la Paris aflîndu-se în pragul falimentului.

Într-o scrisoare, adresată în acei ani scriitorului suedez Ernst Bendz, el notează : „Înapoiat în România, am fost acoperit cu insulte. La Paris, acelaşi comportament[1]. Între insulta nemeritată

[1] Aluzie la campania denigratoare a lui Henri Barbusse — repetată de acoliţii săi — care îl acuza de „trădare", de „conversiune la fascism", de „agent al Siguranţei". Această campanie a fost analizată acum cinci ani în ziarul *L'Humanité* (21 aprilie 1978), în articolul *Sur le nouveau Gorki balkanique* de Claude Prévost, care respinge ca nefondate acuzaţiile lui Barbusse, recunoscînd lui Panait Istrati „rolul glorios (dar ingrat !) de pionier", în lupta pentru o omenire mai bună.

Publicînd în revista *Manuscriptum* (nr. 3/1974), dosarul de la Siguranţă al lui Panait Istrati, descoperit în arhiva C.C. al P.C.R. (fond 95, dosar 5796), Al. Oprea scrie, între altele, că documentul atestă „negru pe alb" nu numai că Panait Istrati n-a fost un „vîndut", un „trădător", un „agent", dar că „Siguranţa l-a supus unei supravegheri nemiloase, ca pe un ins de-o periculozitate extremă pentru siguranţa statului burghez", concluzînd că „dosarul" reprezintă „noi dovezi, pe care le invocăm în faţa tribunalului imparţial al istoriei, în vederea unei definitive şi drepte judecăţi a cazului său".

și elogiul dezgustător, nici un loc liber pentru mine. Doamne, cît este de greu să rămîi un om sincer pe acest pămînt blestemat ! (...) Nu mai pomenesc nimic despre sănătatea mea, care se află la pămînt, nici ce trebuie să cred despre prieteni, al căror ajutor în această împrejurare s-a dovedit inexistent. Am devenit un om singur. Accept situația. Cei mai buni oameni din ziua de azi sunt și ei singuri, numai că singurătatea lor este total diferită de a mea și destul de confortabilă".

Ce a însemnat această singurătate a lui Panait Istrati, în propria sa patrie, ne-o reconstituie înseși spusele sale într-un articol polemic, apărut cu puțin înaintea morții sale.

„TOATĂ LUMEA știe :

1 Că în vreme ce cărțile mele erau traduse în toate limbile civilizate, în țara mea n-am putut, timp de zece ani, să plasez mai mult de patru volume, din douăzeci.

2 Că o tăcere de mormînt, de la extrema stîngă la extrema dreaptă, a făcut ca nici pînă azi să nu se știe exact la noi care este importanța operei mele ; iar cînd *„praful de pușcă"* Marton Hertz a voit vara trecută să încheie cu mine un contract general pentru tipărirea în ediții ordinare și de lux a tuturor scrierilor mele, toate cotarlele stîngiste, centriste și dreptiste s-au repezit să-l muște de fese și să-l facă să renunțe la acest lăudabil efort.

3 Că în 1929, ca să pot vizita țara, un ucaz „către Siguranța Generală și toate jandarmeriile din țară" a fost lansat de dl. Vaida — ucaz faximilat de *Viitorul*, care a publicat atunci o mare caricatură în pagina I, unde figuram ca ...*«Mis Turcia»*.

4 Că tot în toamna lui 1929, în urma calomniilor presei de dreapta, am fost împiedicat, să țin o conferință, de cuziști, care au agățat pe B-dul Elisabeta afișe scrise de mînă, purtînd inscripția *„Jos jidanul Pinchas Istrati"*, pe cînd eu, baricadat în casa răsposatului Zamfir Arbore, vegheam înarmat, pînă ce o mașină a prefecturii a venit să mă ia pe sus, și să mă ducă la gară, deși un român nu poate fi scos cu forța din țara lui, nici împiedicat să intre, ci numai să iasă.

5 Că în ianuarie 1931, ca să pot ține o conferință la Iași, alături de Mihail Sadoveanu, Topîrceanu și alții, a trebuit ca armata să ocupe piața Unirii și împrejurimile sălii „Trianon" (...)

6 Că în mai 1933, cu prilejul „săptămînii cărții", ducîndu-mă să semnez dedicații la librăria Alcalay, o ceată de huligani a năvălit peste mine și am fost silit să mă apăr, amenințînd cu

revolverul, fapt care a fost trîmbițat în toată presa mare europeană, începînd cu *Le Temps* și *Journal de Genève* și sfîrșind cu organele nemțești, dar la noi nici un ziar n-a suflat o vorbă.

7 Că în momentul acesta chiar, atît editura «Hertz» cît și «Cartea românească», nu pot obține, *cu plată*, inserarea unui anunț al cărților mele, nici în presa din Sărindar, nici în cea din Brezoianu.

Totuși, dl. Vlădescu afirmă, afirmă și dovedește, dovedește pe dracu!

«Triumf ...Credit nelimitat... nu știu dacă s-ar fi putut face mai mult !»

«Panait Istrati în țara noastră n-a avut niciodată să sufere pentru ideile lui.»

Dar înfumurarea acestui cronicăraș de la *Gîndirea* nu se oprește aci.

Dacă eu vorbesc într-un «fragment de jurnal intim» despre *«moartea sufletului meu, care bîjbîie într-un întuneric de nepătruns»*, dl. Vlădescu sare de colo : *«Întunericul acesta noi l-am priceput de mult.»* (...)

Dar poate crede lectorul că numai pe mine dl. Vlădescu mă consideră atît de nepriceput. Deloc ! Tolstoi a fost și el tot un bou. Ascultați : *«De cîte ori tristețile lui Panait Istrati mai ales, nu m-au făcut să mă gîndesc la prințul Nechludov, care a căzut și el, învins de oamenii pe care și i-a închipuit că iubirea lui numai i-ar fi putut ridica !* Ignorînd *ca și Tolstoi materialul uman, pe care nu-l privește decît printr-un fel de oglindă interioară, gîndirea lui Panait Istrati este* tot atît *de penibilă, tot atît de goală.»*

Ca a lui Tolstoi ! Ei, cel puțin sunt în bună tovărășie ![1]

În acest climat, Panait Istrati își face bilanțul unei vieți, în care inima a condus pașii destinului său. Pagini magistrale despre ceea ce a însemnat pentru acest scriitor, „durerea și fericirea lui de-a fi om".

În seara lui 10 august 1934, cineva a bătut la ușa lui Panait Istrati, dintr-un bloc de pe strada Paleologu. Era un comisionar,

---

[1] *Răspuns unui... dreptist de la* Gîndirea, în *Cruciada românismului*, 14 martie 1935. Toma Vlădescu publicase în *Gîndirea* (februarie 1935), articolul *Răspuns lui Panait Istrati sau între anarhie și feminism*, afirmînd între altele că Panait Istrati „niciodată, în țara asta, n-a avut de suferit pentru ideile sale".

cu un buchet de garoafe roşii, trimise de la Stokholm, din partea scriitorului-prieten Ernst Bendz, însoţite de o urare...

Din ţară, tăcere deplină, „confortabilă“ pentru neprieteni şi chiar prieteni. Abia în decembrie acelaşi an, într-un ziar bucureştean se putea citi : *Panait Istrati a împlinit cincizeci de ani !* [1], iar către sfîrşitul anului, un alt cotidian îi publică „paginile de carnet intim.“

A fost vorba atunci şi de un proiect al unui „comitet de preţuitori şi prieteni“ ieşeni, ca scriitorul brăilean să fie sărbătorit la Iaşi. El trimite lui Mhail Sadoveanu textul „paginilor de carnet intim“, însoţite de cîteva rînduri ce exprimau dorinţa sa :

„Mihai,

Eu n-am să pot la Iaşi, nu vorbi, dar nici măcar citi ceva. Aşa că am să te rog pe tine să citeşti în locul meu paginile acestea, care îmi par a fi potrivite momentului.

Al tău, Panait“

Huliganii străzii încep agitaţia, instigaţi din umbră de reacţiune. Proiectul „sărbătoririi“ cade. Şi toată lumea a răsuflat uşurată...

Panait Istrati avea în intenţie să-şi continue „Carnetul intim“, în anii următori. N-a putut-o face, timpul „nemaiavind răbdare“ şi în cazul lui.

Repere bibliografice : Pagini de carnet intim au fost publicate în ziarul *Credinţa* (24 decembrie 1934). Republicat, cu titlul : *Carnetul intim al lui Panait Istrati. — O impresionantă spovedanie în faţa morţii* — şi anunţat cititorilor ca „manuscris inedit“ (? !), în „Almanahul ziarului *Momentul*“, pe anul 1946.

---

[1] Al. R(obot) : *Cu scriitorii despre ei : Panait Istrati a împlinit cincizeci de ani ! — „O vîrstă la care nu credeam să ajung !“*, în *Rampa*, 5 decembrie 1934.

MANUSCRISE PUBLICATE POSTUM

Panait Istrati este, poate, un caz rar în literatura noastră. În arhiva sa nu s-au găsit manuscrise sau ciorne, referitoare la continuarea operei sau variante ale vreuneia din cărțile sale. Explicația este simplă : nu se așternea la scris, decît cînd „subiectul" era dospit în sufletul și mintea sa. Numeroase sînt confesiunile, de cum l-au chinuit unii eroi ai cărților, care nu „ieșeau" așa cum îi voia. Cărți scrise, apoi, ca și cum ar fi fost dictate de-o voce lăuntrică sigură.

În scrisorile sale cu Romain Rolland, el mărturisește însă, nu o dată, despre existența unor „caiete" sau „manuscrise", în care și-a însemnat întîmplări sau reflecții, pentru a le folosi cîndva. Din păcate, majoritatea s-au pierdut în cele două cataclisme ce i-au zguduit viața : moartea mamei sale (în 1919) și tentativa de sinucidere, la Nisa (în 1921), cînd lucrurile i-au fost cotrobăite de poliție sau vecini, după internarea în spital.

Așa se explică apariția în perioada de după moartea sa a unor manuscrise sau articole, deținute de diverși particulari sau prieteni și care normal ar fi trebuit să fie găsite în arhiva personală. Printre acestea, s-au dat la iveală trei manuscrise din perioada cînd se afla în Elveția, în timpul primului război mondial : *Moș Popa* (cincizeci și șase de pagini), *Frații săraci* (cincizeci și șapte de pagini) și *Evadatul de peste Rhin* (unsprezece pagini), actualmente conservate în fondurile Centrului de documentare „Panait Istrati", de la Universitatea din Nisa.

Scrise în anul 1918, în limba română, ele consemnează interesante întîmplări cu caracter autobiografic sau unele date despre

destine omenești neobișnuite, cu care și-a încrucișat pașii în anii de vagabondaj peste mări și țări. Satisfacția „de-a găsi suflete mari și de a le iubi" l-a ajutat — după propria-i mărturisirea — să poată înfrunta „monștrii singurătății", să suporte banalitatea sufocantă a luptei pentru pîine, tot continuîndu-și vagabondajul prin „universalitatea visului", considerat de el însuși „cea mai bună substanță a vieții."

Gîndul de-a integra în structuri epice mai ample aceste secvențe decupate din realitate l-a preocupat perseverent pe Panait Istrati, după cum o spune el însuși într-unul din aceste manuscrise (*Moș Popa*) ; „Să spun și eu un cuvînt, ori mai bine să tac ? Dar ce să spun ? Basme ? Căci eu nu am întîlnit în viață ceea ce pretind literații ; iar dacă am întîlnit, totuși, ceva deosebit, apoi aceasta e ceva prea omenesc pentru a putea fi numit *literatură*". Adică ceea ce *literaturizează* viața, maimuțărind adevărul. Totdeauna, pentru Panait Istrati, arta a însemnat *„ceea ce creează viața (...) aceea care luptă să întroneze dreptatea pe pămînt, să facă pe oameni mai buni"*, scriitorii trebuind să fie *„oglinda propriei loar opere"*.

AMINTIRI DIN BRĂILA

„Moș POPA"

Nu este o povestire, ci un episod real din viața lui Panait Istrati, la Brăila, în preajma primului război mondial. Personajul a existat : era un bătrîn, cu apucături de sihastru, care muncea în port. A murit de tifos, în timpul războiului, pe cînd Istrati se afla blocat în Elveția.

Întîlnirea cu moș Popa are loc în primăvara anului 1914, după înapoierea din prima călătorie la Paris (decembrie 1913—aprilie 1914), unde aflase de moartea lui Ștefan Gheorghiu. Deznădăjduit de pierderea prietenului, revoltat că partidul social-democrat n-a făcut nimic pentru salvarea acestei „inimi revoluționare, dezinteresată, devotată pînă la sacrificiu", el încetează colaborarea la *România muncitoare*, se claustrează, ferecat în odaia sa, citind și recitind scrisorile primite de la Ștefan Gheorghiu. Pe-o filă aparte, de la sfîrșitul manuscrisului *Moș Popa*,

Panait Istrati și-a rezumat astfel starea sufletească, din acea perioadă : „Aș vrea să mă răzuiesc cu toată lumea, apoi cu omul, în parte". E ceea ce și face în *Tribuna transporturilor* (din 6/19 martie 1915) unde, evocînd prietenia și drama lui Ștefan Gheorghiu, își „varsă veninul pe șase pagini", împotriva celor ce-i trădaseră iluziile despre idealismul oamenilor și capacitatea lor de-a realiza „acea frăție, acea dezinteresare și contopire a sufletelor".

Întreaga sa viață, Panait Istrati a fost un pasionat „vînător" de oameni. Din această nepotolită sete de prietenie, de înfrățire cu ființa necunoscută ce se predă fără înconjur, s-a născut galeria figurilor nemuritoare ce-i încheagă opera : Mihail, Codin, Sotir, Bakîr, Stavru, Kir Nicola, Musa... „Iubesc omul cînd poartă în sine — mărturisește Istrati — încă de la naștere, dragostea pentru prietenie. Îmi caut norocul cu furia cartoforului. Mă dăruiesc cu frenezie, fără să mă tocmesc... Dar, cînd cîștig, pun mîna pe-o comoară".

Moș Popa a fost una din aceste comori de simțire, pe care el a căutat-o aprig, iar întîmplarea i-a oferit-o cu generozitate. O confirmă el însuși cînd spune : „Moș Popa e urît pe dinafară, dar e plin pe dinăuntru". Aflînd de existența bătrînului „ciudat, înțelept, cu apucături de sihastru", îndată i se aprinde în suflet convingerea că se află în preajma unui „vînat" rar.

Manuscrisul *Moș Popa* redă nu numai împrejurările și prima întîlnire cu mult doritul prieten, dar îi dezvăluie și identitatea pe care acesta și-o tăinuia. Personajul se încheagă într-un volum de relatări ale unor cunoscuți comuni. Gradarea interesului crește treptat, de pe planuri diferite, dar în aceeași tonalitate esențială, încît întîlnirea mult așteptată, din Docuri, apare ca o legitimă recompensă a unei dragoste și prețuiri meritate, atît de căutător, cît și de cel căutat.

În același timp, acest manuscris ne oferă unele informații complementare despre viața lui Panait Istrati, în anii cînd desfășura activitatea gazetărească și sindicală, la Brăila. O figură nouă, în acei ani, este pentru noi : *Gheorghe Zotinca,* zis „Bulanger", despre care Istrati afirmă că l-a ajutat în documentarea necesară scrierii seriei de reportaje *Lipitorile porturilor,* apărute în ziarul *Dimineața* (17—26 martie 1909). El i-a procurat cifrele, cu prețul a nopți întregi pierdute, l-a inițiat în „funcțiile complicate ale mașinii muncitorești, în port".

„Dacă Zotinca n-ar fi făcut decît atît — subliniază Istrati — şi tot merita admiraţia mea şi poate chiar şi recunoştinţa lucrătorilor".

Moş Popa este evocat după tipicul istratian : povestirea lui Zotinca este inclusă în povestea lui Moş Popa, corelată cu aceea a lui Samoilă Petrov, — şir de povestiri ce se înmănunchează în chip armonios şi cu naturaleţe, ocazionînd cititorului să retrăiască atmosfera şi imaginea unei lumi de altădată, care credea în slova tipărită, ştiindu-i pe scriitori drept oameni integri în viaţa de fiecare zi.

În această lume a amintirilor, ce stîrnesc nostalgia autorului, pictorul-sobar Samoilă Petrov este şi el un „vînat" de zile mari, amestec ciudat de aspiraţii şi pasiuni : adorator pînă la divinizare al artelor şi literelor, dar şi de femei şi „pălăvreală pe trotuar, ce-i furau multă vreme preţioasă". Portretul ce-i face aci Panait Istrati este mult mai cuprinzător şi mai în adîncime decît cel apărut în *Adevărul literar şi artistic* (14 septembrie 1924).

Manuscrisul *Moş Popa* se întrerupe odată cu „banchetul prietenilor", reuniţi la „o masă a lui Epicur", în odăiţa rezervată intimilor", din cîrciuma lui „Armeanu", ca într-un ospăţ al haiducilor... Se discută cu pasiune despre menirea artelor şi artiştilor, despre „mîzgălitori de pînză" şi „mîzgălitori de hîrtie". Sînt vehiculate idei, pe care le vom regăsi mai tîrziu în publicistica lui Panait Istrati.

Panait Istrati a evocat figura lui moş Popa şi în conferinţa-pledoarie *Artele şi Umanitatea de azi*, cu care a efectuat un turneu prin Austria şi Germania, în februarie 1932. El invocă exemplul lui moş Popa, ca un argument al dragostei pentru Frumosul artelor, singura cale care apropie pe om de culmea perfecţiunii — „piscul vieţii omeneşti".

Portretul lui moş Popa este întregit cu elemente noi, biografice şi aduce în plus informaţii asupra prieteniei ce s-a înfiripat între amîndoi, unele discuţii despre rolul artelor şi artiştilor, ca şi înrîurirea pe care a avut-o acest personaj misterios în perioada de formare a scriitorului de mai tîrziu. Dar, iată textul respectiv :

„Dintre toate divinităţile pe care le născoceşte inima omului şi cărora el se dăruieşte sclav pentru toată viaţa, Frumosul este acela care conţine cea mai mare putere de înţelegere. El se află pe culmea Creaţiei. E fără egal, deoarece numai pe calea Frumosului

omul atinge perfecţiunea. Şi asta se întîmplă atunci cînd el renunţă la toate şi se însingurează. Grelele lipsuri materiale nu-l mai tulbură. El ştie că fericirea comună şi bucuria spirituală nu merg niciodată împreună. Prima este pe de-a-ntregul nedreaptă, nu satisface decît orgoliului cărnii şi nu se obţine decît strivindu-ţi aproapele. A doua este o lumină voluptuoasă. Întreaga omenire s-ar putea înfrupta din ea, fără a comite cea mai mică nedreptate. Şi totuşi, atît de puţin este numărul celor care-i rămîn credincioşi.

Am cunoscut pe unul dintr-aceştia. Îl chema moş Popa. Muncea ca hamal în port. N-avea prieteni şi părea că nici nu le duce dorul. Tovarăşii săi de muncă vorbeau despre dînsul ca de un om drept, atoateştiutor. În certurile lor zilnice — iscate mai ales de greaua treabă a împărţirii banilor cîştigaţi în devălmăşie — se duceau buluc să-l caute, făceau apel la judecata lui dreaptă şi-l ascultau orbeşte. A fost văzut, adesea, înconjurat de studenţi, în vreun ungher întunecos de prin ceainăriile Brăilei. Îi ajuta în problemele grele de matematici şi cîteodată le făcea chiar tezele de licenţă în drept sau în filozofie. Cum era sărăcăcios la înfăţişare, zdrenţăros şi păduchios, unii studenţi înstăriţi îi ofereau bani, în schimbul serviciilor făcute. Moş Popa le arăta cu degetul paharul de ceai ce-l avea în faţă şi întreba cine vrea să-i plătească consumaţia. I s-au făcut propuneri să fie plasat într-un loc pe măsura marilor sale aptitudini. Moş Popa se mulţumea, atunci, să-şi lumineze calmul feţii cu un zîmbet ce-l întinerea. Uneori răspundea : „Voi nu vedeţi că am locul cel mai invidiat ?"

Mulţi îi luau spusele drept o vorbă de duh. Nici unul nu fu capabil să-l înţeleagă.

M-am apropiat de dînsul prima dată, într-un chip stîngaci, rostindu-mă ca un amorezat şi oferindu-i prietenia mea. M-a ascultat, privindu-mă cu seninătate. Apoi, rîzînd în barbă cu zîmbetul său luminos, mă respinse cu blîndeţe : „Te înţeleg, dar nu ţin să leg prietenii".

Devenii, la rîndul meu, un obişnuit al ceainăriilor de noapte, unde moş Popa asculta răbdător tot ce i-se îndruga. Nu-şi deschidea gura decît ca să răspundă la întrebări obişnuite şi precise. Nu făcea teorii şi nici filozofie. Pricepui că socotea aceste flecăreli total absurde. Mă ferii să mă amestec. Îmi observă rezerva şi, după cîtva timp, într-o zi cînd ne aflam singuri, mă întrebă pe neaşteptate :

— Ce ţi-ar plăcea, să devii în viaţă ?

Răspunsei dintr-o dată :

— Un om ca dumneata !

Mă țintui cu frumoasa sa figură de episcop inteligent, fără nici o mișcare. Mai tîrziu, cînd aproape ne împrietenisem, mi-a mărturisit că neașteptata sinceritate a răspunsului meu îi curmase respirația. Îi vorbii atunci de Mihail. I se deschise pofta. Și, din acea zi, spiritul regretatului meu prieten ne înlesni o rapidă înțelegere mutuală. Dar, vai ! izbucni războiul și moș Popa muri de tifos exantematic, în timp ce mă aflam în Elveția.

N-aș putea spune, dacă omul acesta m-a iubit, nici dacă iubea cîtuși de puțin. Dar dacă *dragostea* înseamnă *înțelegerea* supremă a existenței, cu siguranță că a fost un îndrăgostit total.

Moș Popa își îngropase adevăratul nume, a doua zi după ce-și luase doctoratul în matematici și venise la Brăila, ca să care saci în spinare. De ce ? Nu l-am întrebat niciodată și nici n-a adus vorba. Mi-a vorbit, în schimb, de legi care cîrmuiesc viața omului, robit de Frumos și înțelesei că simțise nevoia imperioasă de a se supune acestor legi.

Moș Popa este acela care mi-a infiltrat dezgustul de a scrie romane, încă de la acea vîrstă. Prețuia atît de puține cărți și scriitori, încît mă rușinai. Pentru el, nouă zecimi din ceea ce era categorisit *„opere de artă"*, erau doar „flecăreală" și „negustorie". Cu aceeași asprime judeca toate celelalte pretinse „valori" umane.

Dar, celor pe care le prețuia, le dăruise toată viața sa. Și aici voiam să ajung. Moș Popa îmi spunea cu dreptate :

— Viața este alcătuită din două părți : *Frumos* și *Urît*. Ultimul a înghițit aproape toată omenirea, deoarece nu cere omului nimic. El își permite totul, pentru că nedreptatea este elementul său. Pe cînd Frumosul este perfecțiunea, nu-i poți reproșa nimic, piscul vieții omenești. Este firesc, deci, ca cel atins de acest har să nu-și mai iubească hîrca păcătoasă. Și, bineînțeles, un atare om se va trezi total dezarmat în fața celuilalt om. De aici suferința.

Iată ce fel de oameni am cunoscut, la sfîrșitul ultimului secol și care a fost școala mea. Viața acestor oameni era pe măsura celei a creatorilor de artă din același neam. Demni, unii față de ceilalți. Între artist și admiratorul său nevoiaș, legături indivizibile închegau o credință comună, care înălța cît mai sus posibil devotamentul amîndorura. Un Beethoven spunea : „atîta vreme cît voi avea un ban în buzunar, nici unul dintre prietenii mei nu

va muri de foame." Şi cînd Tolstoi, octogenar, fugea din căminul său putrezit de îmbuibare şi se ducea să moară într-o izbă, toată omenirea de „moşi Popa", mari şi mici, risipită pe întreg pămîntul, ştia pentru ce şi pentru cine făcuse legămînt cu sărăcia.

Arta şi artistul erau pe atunci slujitorii unei frumuseţi justiţiare, care impunea respectul fiinţei omeneşti în faţa josniciei, de care gemea pămîntul." [1]

Repere bibliografice : Moş Popa a fost publicat în revista *Manuscriptum*, VIII, nr. 4 (29), Bucureşti, 1977.

PAGINI DE CĂLĂTORII

FRAŢII SĂRACI

Este cel de-al treilea manuscris din perioada genevezã. A fost conceput ca un roman-ciclu de proporţii al peregrinărilor sale în Egipt, prevăzut să aibe mai multe volume.

Pe-o filă aparte, manuscrisul are indicată schema primului volum, alcătuit din trei părţi, cu un total de zece capitole :

PAGINI DE CĂLĂTORII : *FRAŢII SĂRACI*

Volumul întîi

Partea întîi : *Abesalon Dragomanul*

I Debarcarea — Oameni fără noroc — „Hôtel de la Poste".

II La Winder — Dragomanii — „Mişka" — Ibrahim — „Lume de toată mîna".

III Negustorul de vechituri — Cerşetorii — Hotelul „La ploşniţa de aur" — Scriitorul.

IV Croeze olandezul — Orbul — Pescuitorul de bureţi — Ilie Motrogan — Vopsitorul de trăsuri.

Partea a doua : *Revoluţionarul*

I „Gurghi" — Croitorul — Mitzi italianca — Loteriile — „Cutia de ajutor".

[1] Panait Istrati : *Les Arts et l'Humanité d'aujourd'hui*, în *Europe*, Paris, 15 iulie 1932.

II Lotul — Trecătorii — Lucrătorii de binale — Familia din Beiruth.
III Sinuciderea — Manifestul — Întrunirea — Dezamăgirea.

Partea a treia: *Artemiza*

I Bambina — La „Alcazar" — Americanul.
II Amantul — Adio „Gurghi" — Vestea tristă.
III Necunoscutul — Matei — Fuga — Epilog.

Manuscrisul are ca semnătură pseudonimul : *Alexe Pribeagu.*

Paginile scrise la Geneva epuizează cam un capitol şi jumătate din partea întîi. Nu există nici o indicaţie, că ar fi avut intenţia de a-l continua. De reţinut, că proiectul acestui roman nu este menţionat nici în discuţiile epistolare cu Romain Rolland, din perioada 1921—1923, referitoare la închegarea *Povestirilor lui Adrian Zografi.*

Manuscrisul *Fraţii săraci* începe cu debarcarea autorului în Alexandria Egiptului, la începutul lui februarie 1907 după „escala" forţată la Neapole, povestită în *Diretissimo,* din volumul *Pescuitorul de bureţi.* (Prima tentativă de a ajunge în Franţa, via Pireu—Marsilia. Îmbarcat clandestin, este descoperit şi debarcat forţat la Neapole. O lună de mizerie neagră.) Pachebotul *H.,* care-l aduce de la Neapole, este *Hohenzollern,* al companiei maritime „Norddeutscher Lloyd", care circula fără oprire pînă la Alexandria. Şi pe acest pachebot de lux, el se strecoară tot fără bilet ; descoperit de personalul de bord, este ascuns, hrănit şi transportat „diretissimo da Napoli a Alessandria", lăsîndu-le la debarcare... bastonul, în semn de amintire recunoscătoare.

Unele capitole ale acestui proiect de roman au fost reluate mai apoi în povestiri de sine stătătoare : *Pescuitorul de bureţi* (scris mai întîi în limba română şi publicat în *Adevărul literar,* 15 iunie 1924) ; *Mitzi italianca* a devenit *O serată teatrală la Damasc* (apărută în volumul *În lumea Mediteranei — apus de soare) ; Revoluţionarul* (îşi va schimba titlul în *Agitatorul* — proiect anunţat nu o dată lui Rolland şi care avea să-l evoce pe Ştefan Gheorghiu).

În ce priveşte personajele din *Fraţii săraci* (oameni pe care îi înfrăţeşte această soartă hapsînă, aceeaşi mizerie, în ciuda inimii care se dăruieşte, generoasă), parte din ele vor apare mai tîrziu în scrierile sale. Astfel :

Winder nu este altul decît *Herman Binder,* bătrînul socialist originar din Galaţi, expatriat din cauza prigonirii rasiale. Figura

acestui prieten nedespărțit va fi evocată de Panait Istrati în cărțile: *Trecut și viitor*, *Familia Perlmutter* și *În lumea Mediteranei*.

Despre Herman Binder, Istrati scrie și emoționantul articol *Mununc „Facla" cu puine*, publicat în gazeta lui N. D. Cocea (17 mai 1925) și care dezvăluie dimensiunile emoționante ale prieteniei sale cu Binder. În ianuarie 1931, Panait Istrati, împreună cu Bilili și scriitorul olandez A. M. de Jong, pornesc într-o călătorie în Egipt; el dă de veste lui Herman Binder, care se afla bolnav, bucuros să poată retrăi amintiri duioase din vremea cînd frecventa, împreună cu Mihail, locanta „La Dorobanțul român", de pe strada Khandak din Alexandria. Călătoria se ratează: ajuns la Alexandria, autoritățile îi interzic debarcarea, refulîndu-l în Italia, ca „indezirabil politic".

Ilie Motrogan este țiganul lăutar, originar din Ploiești, care cînta melodii populare românești (în special *Ciocîrlia*) în cîrciuma lui moș Binder, pînă noaptea tîrziu, spre zori, neîntrecut în arta de-a improviza. Și el era un fugărit de huligani și se refugiase la Alexandria, devenind o celebritate pînă și printre arabi (vezi vol. *Familia Perlmutter*).

„Gurghi" este numele „arab" al lui Ștefan Gheorghiu. Amîndoi petrec, la Alexandria, iarna lui 1912. Gheorghiu venise să-și îngrijească sănătatea. Banii promiși din țară nevenind, se ratează totul și este obligat să se întoarcă acasă, cu peripeții. (Dardanelele închise, din cauza războiului ruso-turc.) Drama acestei șederi la Alexandria este descrisă de Panait Istrati în gazeta *Tribuna transporturilor* (6 martie 1915), la un an de la moartea lui Ștefan Gheorghiu[1].

Numele „Gurghi" i-l dase un băiețandru arab, Ibrahim, angajat la prăvălia lui Binder și care nu putuse rosti cuvîntul „Gheorghiu".

Se știe că hotărîrea de-a scrie o carte despre Ștefan Gheorghiu a fost o veche dorință a lui Panait Istrati. A scris în țară, celor ce l-au cunoscut, să adune material documentar, însărcinîndu-se cu cheltuiala editării acestei cărți. „Beneficiul net — scria el (în 1925) — va fi vărsat *în întregime* unui fond de ajutorare a clasei muncitoare; sper să adun sumele necesare, ca să fac la

[1] Vezi și vol. *Panait Istrati: Cum am devenit scriitor*, Scrisul românesc, Craiova, 1981, (pp. 143—164: *Dramă cu un prieten revoluționar.*)

Brăila, apoi aiurea, ospătării populare, unde să găsească hrană și adăpost aceia care mai sînt și azi pe drumuri, așa cum am fost eu pînă mai ieri!"

Dar cartea *Agitatorul*, ca și *Mama* — mereu prezente în proiectele sale — au rămas nescrise, din cauza morții sale premature.

Repere bibliografice : Frații săraci a fost publicat în revista *Manuscriptum*, VI, nr. 3(20), București, 1975.

SILUETE ROMÂNE DE RĂZBOI

EVADATUL DE PESTE RHIN

Către sfîrșitul anului 1918, Panait Istrati găsește de lucru în uzina de muniţiuni Picard-Pictet, din Geneva. În orele de răgaz, cutreieră străzile orașului, în căutarea unei inimi de prieten, care să-i îndulcească amărăciunea unei singurătăți istovitoare, dublată de-o existență ca vai-de-lume... Întîmplarea face ca într-o zi să întîlnească un român, care evadase din lagărul de prizonieri de la München. Vederea a „două depărtate brațe românești", care au înfruntat „groaza morții", în lupta nebună cu valurile Rhinului spre „malul eliberator" al Elveției, îl impresionează pînă la lacrimi. Și amîndoi se înfrățesc în suferință și în dorul de patria îndepărtată.

Evadatul de peste Rhin este istorisirea acestei întîlniri scrisă cu intenția de a o publica într-un ziar. Proiectul nu s-a realizat. Trebuie însă reținută intenția lui Panait Istrati de a-și continua activitatea de publicist și dincolo de hotarele patriei.

Deși nu avem de-a face cu o povestire de proporții, spiritul istratian de observație, de descripție a figurilor omenești, de subliniere a esențialului se face simțit cu prisosință în epopeea *Evadatului de peste Rhin*. Și poate că, evocînd dorul țăranului înstrăinat, din Slătioara, după fluierașul de soc și Valea Oltului, inima lui Panait Istrati va fi zburat spre meleagurile copilăriei, la Baldovinești, unde l-a legănat fluierul lui moș Dumitru și privelistea fără seamăn a Dunării mult iubite.

Repere bibliografice : Evadatul de peste Rhin a fost publicat în revista *Analele Brăilei*, nr. 3, decembrie 1971.

LA UN „RACCORD"

Apariţia *Chirei Chiralina* în revista *Europe* (15 august 1923) nu schimbă condiţia socială a lui Panait Istrati, obligat să continue lupta pentru existenţă. În toamna aceluiaşi an şi în pofida „felicitărilor din partea unor oameni, demni de stimă", el practică meseria de zugrav la Paris.

Într-o scrisoare adresată lui Romain Rolland (28 august 1923), el reconstituie împrejurarea :

„...de cînd m-am înapoiat, acum zece zile la Paris [1], eu nu încetez să mă urc zilnic pe o scară de zugrav, înaltă de opt metri. Şi în fiecare zi, timp de zece ore în şir, cîrpăcesc şi spoiesc pereţii liceului „Saint-Louis", din bulevardul Saint-Germain nr. 44, ca să-mi cîştig cei treizeci şi doi de franci şi cincizeci de centime.

Tovarăşii mei de lucru habar n-au de dubla mea identitate. Dimpotrivă, sînt îndreptăţit să cred că ei mă dispreţuiesc, văzîndu-mă la birtul nostru, mulţumindu-mă cu o „zeamă" de douăzeci şi cinci de centime şi o bucăţică de carne de vacă (mai degrabă de drac împieliţat), de un franc, şi atît de tare că toată după-amiaza suflu ca un şarpe-boa, care ar fi înghiţit un crocodil. Tovarăşii mei mă dispreţuiesc, dar îi iert ; ei nu cunosc de ce fac această economie crîncenă (...) Sudoarea frunţii mele o trimit în Alsacia" [2].

Pe acest şantier, el are o convorbire cu „contrometrul" Bouvet, pe tema : „dezrobirea omului de sub jugul omului" şi „concursul" artelor şi al artiştilor care trebuie să fie „un factor de progres, un preot voluptuos al bucuriilor de mîine". În vorbele lui Bouvet, putem descrifra anticipată însăşi credinţa lui Panait Istrati despre rolul artelor şi artiştilor, în făurirea une omeniri mai bune şi pe care el o va dezbate în tulburătoarea conferinţă—confesiune *Artele şi umanitatea de azi*" (februarie 1932).

Această „secvenţă" a biografiei sale, Panait Istrati o aşterne pe hîrtie, doi ani mai tîrziu. Manuscrisul, în limba română, este datat 25 martie 1925. Originalul se află în arhiva soţiei scriitorului.

Repere bibliografice : La un „raccord" a fost publicat post-mortem, în revista *Cruciada românismului*, 25 decembrie 1935.

---

[1] De la Saint-Malo, unde practicase fotografia ambulantă.

[2] La Masevaux, unde se afla prietena sa Anna Munsch, cu care se căsătoreşte în vara anului 1924.

BIBLIOGRAFIA OPEREI LUI PANAIT ISTRATI

I. ÎN LIMBA FRANCEZĂ

a. La editura „Rieder", colecția „Prozatori francezi contemporani" :

Les récits d'Adrien Zograffi

Kyra Kyralina, Paris, 1924 (Prefață : *Un Gorki balcanique* de Romain Rolland).

Oncle Anghel, Paris, 1924.

Les Haidoucs : I. Présentations des Haidoucs, Paris, 1925.

Les Haidoucs : II. Domnitza de Snagov, Paris, 1926.

Enfance d'Adrien Zograffi.

Codine, Paris, 1926.

Adolescence d'Adrien Zograffi

Mikhail, Paris, 1927.

Vers l'autre Flamme

Apres seize mois dans l'URSS, Paris, 1929.

Vie d'Adrien Zograffi

La maison Thüringer, Paris, 1933.

Le Bureau de Placement, Paris, 1933.

Méditerranée — lever du soleil, Paris, 1934.

Méditerranée — coucher, du soleil, Paris, 1935.

Le Pécheur d'éponges. (pages autobiographiques), Paris, 1930.

Tsatsa Minnka, Paris, 1931.

b. La alte edituri :

La Famille Perlmutter, Paris, Librairie Gallimard—NRF, 1927, (în colaborare cu Josué Jéhouda).

Isaac, le tresseur de fil de fer, Strasbourg, Joseph Heissler librairie, 1927.

Le refrain de la Fosse (Nerrantsoula), Paris, Grasset, 1927, (Prezentare : Apostolis Monastiriety).

Mes Départs, (pages autobiographiques), Paris, Librairie Gallimard—NRF, 1928.

Les Chardons du Baragan, Paris, Bernard Grasset editeur, 1928.

Paur avoir aimé la terre, Paris, Editions Denöel et Steele, 1930. (Cu un frontispiciu de Jean Texcier.)

En Egypte, Paris, Editions des Cahiers libres, 1931.

c. **Retipăriri (1968—1983) :**

Oeuvres de Panaït Istrati. II. La jeunesse d'Adrien Zograffi (Kyra Kyralina, Oncle Anghel, Présentation des Haïdoucs, Domnitza de Snagov), Paris, Gallimard, 1968, (Prefaţă : *Joseph Kessel) ;* ediţia a II-a, 1978.

Oeuvres de Panaït Istrati II La jeunesse d'Adrien Zograffi (Codine, Mikhaïl, Mes Départs, Le Pêcheur d'éponges), Paris, Gallimard, 1968 ; ediţia a II-a, 1978.

Oeuvres de Panaït Istrati III. *Vie d'Adrien Zograffi (La Maison Thüringer, Le Bureau de Placement, Méditerranée-lever du soleil, Méditerranée—coucher du soleil)*, Paris, Gallimard, 1969.

Oeuvres de Panaït Istrati. IV. Les Chardons du Baragan (Tsatsa Minnka, Nerrantsoula, La Famille Perlmutter, Pour avoir aimé la terre, Confiance), Paris, Gallimard, 1970.

Les Chardons du Baragan, Paris, éditions Grasset-Fasquelle, collection „Diamant", 1972.

Les Chardons du Baragan, Paris-Genève, Editions Famot-François Beuval, 1974.

Vers l'autre flamme. Aprés seize mois dans l'URSS, Paris, Union générale d'editions, collection 10/18, 1980.

Kyra Kyralina, Paris, Gallimard, 1980, collection „Folio".

Oncle Anghel, Paris, Gallimard, 1981, collection „Folio".

Présentations des Haïdoucs, Paris, 1933, collection „Folio".
„Folio".

Domnitza de Snagov, Paris, Gallimard, 1933, colection „Folio".

II. ÎN LIMBA ROMÂNĂ :

a. Ediții de autor :

Trecut și viitor (pagini autobiografice), București, editura „Renașterea", 1925.

Moș Anghel, București, editura „Renașterea", 1925.

Țața Minca, București, editura „Eminescu", 1931.

Casa Thuringer (Viața lui Adrian Zografi), București, editura „Cartea românească", 1933.

Biroul de plasare (Viața lui Adrian Zografi), București, editura „Cartea românească", 1934.

Chira Chiralina, București, editura Ig. Hertz, 1934, colecția „15 lei".

Codin, București, editura Ig. Hertz, 1935, colecția „Akademos". *(Prefață : Panait Istrati a plecat, opera sa a rămas* de Ion Minulescu)

În lumea Mediteranei — apus de soare, București, editura „Cartea românească" 1936.

La stăpîn, pagini autobiografice, București, editura „Cartea românească", 1940.

b. Retipăriri (1943—1982)

Pescuitorul de bureți, București, editura „Dacia" (f. a.).

Chira Chiralina, București, editura „Vremea", 1943.

Chira Chiralina, și alte povestiri, București, Editura pentru literatură, 1957. (Prefață : *Un artist pasionat — Panait Istrati* de Ion Roman.)

Chira Chiralina (Moș Anghel, Ciulinii Bărăganului), București, Editura pentru literatură, 1962, (Prefață : Al. Oprea.)

Țața Minca, în vol. *Nerantula*, București, Editura Eminescu, 1971, colecția „Romanul de dragoste". (pp. 161—199).

Moș Anghel, în vol. *Ciulinii Bărăganului*, București, Editura Ion Creangă, 1972, Biblioteca școlarului. (Antologie și prefață de Al. Hanță.)

„Căpitan" Mavromati, București, Editura Ion Creangă, 1974, co-

lecția „Biblioteca pentru toți copiii". (Cuvînt înainte de *Boris Buzilă*.)

Cum am devenit scriitor (Reconstituire pe bază de texte autobiografice, alese, traduse și adnotate de Alexandru Talex), Craiova, editura „Scrisul românesc", 1981.

Chira Chiralina (*Moș Anghel, La stăpîn, Codin, Pescuitorul de bureți, Țața Minca*), București, Editura Minerva, 1982.

ALEXANDRU TALEX

CUPRINS

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

PROFESIUNI DE CREDINȚĂ AUTOBIOGRAFICE

MANUSCRISE PUBLICATE POSTUM